

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, Special Issue for the 100th Anniversary of the Republic of Turkey ss. 175-208.

Geliş Tarihi–Received Date: 13.05.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 12.08.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

 10.53718/gttad.1296576

 MOHAMMAD ALİ BANİ İSSA*

ÖZ

Bu çalışma, Aclûn Sancağı'nın 1514-1596 yılları arasındaki vakıf ve mülk tarihine ışık tutmaktadır. Ayrıca çalışmada, tarih, coğrafya, yönetim ve nüfus açısından Aclûn Sancağı'nın kısaca tarihine değinilmiştir. Çalışmada Aclûn Sancağı ile ilgili olarak XVI. yüzyıldaki tahrir defterlerinden ve aynı yüzyıla ait mukataa, timar ve vakıf defterlerinden yararlanılmış ve vakıfların nasıl örgütlendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Sözü edilen defterler, XVI. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti tarafından yürütülen idari, iktisadi, içtimai, dini ve hayri faaliyetler ve nüfus üzerine kapsamlı bilgiler içermektedir. Bu defterlerde Aclûn Sancağı'nın merkezine ve ona ait köy ve çiftliklere de değinilmiştir. Bu bağlamda, Aclûn Sancağı'yla ilgili 1538, 1548 ve 1596 tarihli tapu tahrir defterlerinde bulunan mülkler ve vakıflardan bahsedilmektedir. Üstelik bu defterlerde vakfın yeri, vakfın ismi, vakfın türü ve vakfın kime ait olduğu konusunda açık ve net kayıtlar da mevcuttur. Ayrıca defterlerden bu vakıfların Aclûn Sancağı'nın nahiyelerine bağlı köy ve çiftliklerdeki dağılımlarının yeri ve vakfedilen emvalin değeri tespit edilebilmiştir. Ayrıca, bu defterlerden faydalanmak suretiyle Osmanlı Devleti'nin, Aclûn Sancağı'ndaki iktisadi, sosyal, kültürel ve dini faaliyetleri ile, evkaf müesseselerini düzenlemesindeki rolünü anlayabilmekteyiz.

Bu çalışma aynı zamanda Aclûn Sancağı'nda vakfın tahsis edildiği ciheti hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Aclûn Sancağı'ndaki vakıf kurumları ve mülkleri, XVI. yüzyıl boyunca bölge üzerinde önemli bir ekonomik etkiye sahip olmuştur. Bu kurumlar, tarım arazileri ile pazar ve dükkân gibi ticari binalar da dâhil olmak üzere çeşitli mülklerin yönetiminden ve bakımının yerine getirilmesi konusunda faaliyet göstermekteydi. Üstelik, Aclûn Sancağı'nın vakıf kurumları ve mülkleri, XVI. yüzyıl boyunca bölgenin sosyal ve kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. Bu vakıfların yönetimi ve bakımının yanı sıra yerel topluma hizmet sağlamakta da önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Aclûn Sancağı'ndaki vakıf malları ve kurumlarının temel sosyal ve kültürel etkilerinden biri, eğitim ve bilginin teşvik edilmesi ve sosyal sınıflar arasında, özellikle de çocuklarını coğrafi sınırları dışında eğitemeyen sınıflar arasında yayılmasındaki rolüdür.

Aclûn Sancağı'ndaki vakıf kurumları ve mülkleri, XVI. yüzyıl süresince bölgenin kendine has kültürel ve dini faaliyetlerinin teşvik edilmesi konusunda önemli bir katkı sağlamıştır. Eğitim, hayırseverlik, sosyal refah, dini ve kültürel faaliyetler ile yerel kimliğin desteklenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bununla birlikte Aclûn Sancağı'ndaki vakıfların Mübarek Ramazan ayında fakir fukaraya, Kur'an okuyucularına, Mekke'deki Ulu Camii'ye, peygamber ve sahabe türbelerine, padişahların medreselerine ve camilerine, bazı zaviyelere ve mescitlere vakfedildiği ortaya konulmuştur. Bu etkiler XVI. yüzyıl boyunca bölgedeki sosyal uyumun ve kültürel çeşitliliğin artmasına katkıda bulunmuştur.

Aclûn Sancağı'ndaki bölgelerde bu vakıflar, daha çok sakini kendine çekmiş, toplum yaşamının iyileştirilmesine ve gerekli hizmetlerin sağlanmasına büyük katkı sağlamış olsa da vakıfların nüfus üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu söylenemez. Dolayısıyla vakıfların buldukları bölgelerde yaşayanların hayatlarının ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesinde ve toplum için gerekli olan temel hizmetlerin sağlanmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: mohammad.bniissa@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-4937-1307.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÛLKLER

Anahtar Kelimeler: Aclûn Sancağı, Vakıf, Tahrir defterleri No. (970, 266, 185), Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl.

PROPERTIES AND FOUNDATIONS IN AJLOUN SANJAK ACCORDING TO REGISTRY BOOKS IN THE 16TH CENTURY

ABSTRACT

This study sheds light on the foundation and property history of Ajloun Sanjak' between 1514 and 1596. Furthermore, the study briefly discusses the history of Ajloun Sanjak from the standpoint of history, geography, administration, and population. It also mentioned how the foundation was organized, as mentioned in the Ajloun Sanjak and the tabu registry books of the 16th century as well as the mukataa, timar, and foundation registers of the same century.

These registers contain a comprehensive perspective on the administrative, economic, and social, foundations and population carried out by the Ottoman Empire in the middle of the 16th century. These registers also mentioned the center of Ajloun Sanjak and its villages and farms. Thus, it is in this context that the paper talks about these properties and foundations found in the land registry books numbered 970, 266, and 185 related to Ajloun Sanjak. Moreover, in these registers, there are clear records about the foundation's place, the foundation's name, the foundation type, and to whom the foundation belongs. In addition, we were able to determine the place of the spread of these foundations in the villages and farms of the sub-districts of Ajloun Sanjak and the value of the endowment from the registers.

This study also gives important information about the place where the foundation was allocated in the Ajloun Sanjak. In addition, foundation institutions and properties in the Ajloun Sanjak had a significant economic impact on the region throughout the 16th century. These institutions were involved in the management and maintenance of various properties, including farmland and commercial buildings such as markets and shops. Moreover, the foundation institutions and properties of the Ajloun Sanjak played an important role in the social and cultural life of the region throughout the 16th century. It has played an important role in the management and maintenance of these foundations as well as providing services to the local community. Moreover, one of the main social and cultural impacts of waqf properties and institutions in the Ajloun Sanjak is its role in the promotion of education and knowledge and its dissemination among social classes, especially those who cannot educate their children outside their geographical boundaries.

The foundation institutions and properties in Ajloun Sanjak made an important contribution to the promotion of the region's unique cultural and religious activities during the 16th century. They have played an important role in promoting local identity through education, philanthropy, social welfare, religious and cultural activities. In addition, it has been revealed that the foundations in the Aclun Sanjak' were donated to the poor, the readers of the Qur'an, the Great Mosque in Mecca, the tombs of the prophets and companions, the madrasahs and mosques of the sultans, some zawiyas and masjids in the holy month of Ramadan. These influences contributed to the increase of social cohesion and cultural diversity in the region during the 16th century.

Although these waqfs attracted more residents and contributed greatly to improving community life and providing necessary services in the regions of the Ajlun Sanjak, it cannot be said that the waqfs directly impacted the population. Therefore, it can be said that foundations have an essential role in improving the lives and quality of life of the people living in the regions where they are located, and in providing essential services necessary for society.

Keywords: Ajloun Sanjak, Foundation, Editing Registers No. (970, 266, 185), Ottoman Empire, 16th Century.

GİRİŞ

Aclûn Sancağı tarihiyle daha önce ilgilenen araştırmacıların ortaya koydukları gibi, kaynak sularının yakınındaki müstesna mevki, dağlık konumunun güvenliği ve toprağının verimliliği ile Aclûn, şehrin sahip olması gereken hususiyetleri sağlayan bir yerleşim alanı ve yönetim merkezidir. Coğrafyanın bu özellikleri kabilelerin bölgeye yerleşmelerinde etkili olmuştur. Dağlık konumu nedeniyle Aclûn Sancağı, Ürdün'ün tarih boyunca sürekli bedevi saldırılarına karşı güvenlik, istikrar ve güç sağlayan kadim şehirleri arasında yer almaktadır. Sahip olduğu zengin topraklar, su bolluğu ve ılıman iklimi nedeniyle İslam Ordusu'nun önemli geçim kaynaklarından biri olan Aclûn bölgesi, Eyyubiler, Memlükler ve Osmanlılar tarafından özellikle askeri amaçlarla kullanılmış olan stratejik dağlık bir kale niteliği taşımaktadır. Ayrıca Aclûn Kalesi ve el-Eyyubi Camii gibi pek çok şehre ait önemli yapıyı bünyesinde barındırmıştır.

Memlûkler ve Osmanlılar döneminde birçok medrese, çarşı, camii, türbe, ribat ve zaviye inşa edilmiş ve bunların yanında vakıflar da kurulmuştur. Bu vakıflar, Aclûn Sancağı ve nahiyelerindeki yerel halkın yaşamının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. XVI. yüzyıl tapu tahrir defterlerine göre¹ Aclûn², (Beni Alvân بني علوان)³, (Salt صلت)⁴, (Gavr غور)⁵, (Kura كوره)⁶, (Kerek)⁷, (Şubek شوبك)⁸, (Vadi-i Musa وادي موسى)⁹, (Cebel-i Hamide/ Cebel-i Kerek جبل الكرك)¹⁰ ve (Allan nahiyesi ناحية علان) olmak üzere dokuz nahije ve bir sancak merkezinden (nefs-i Aclûn) oluşmaktaydı.¹¹ Bu nahiyeler Al-i Turrabay'ın Tamarları adı ile tanınmaktadır.¹²

Bu kısa girişten sonra, bizi bu makaleyi yazmaya iten neden şudur: Bu çalışma, XVI. yüzyıla ait 1538, 1548 ve 1596 tarihli defterlere göre Aclûn Sancağı'ndaki vakıflar ve mülkler üzerinde durmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'nin Aclûn Sancağı'ndaki Müslüman vakıf ve mülklerin yerli halk üzerindeki rolünü anlamayı hedeflenmektedir. Ayrıca çalışmada, Aclûn Sancağı'ndaki zürri ve hayır vakıflar adlı iki vakıf türü ele alınacak ve vakfın bu iki yönü tartışılacaktır.

Aclûn Sancağı araştırmacılar tarafından idarî, stratejik ve siyasi açıdan ele alınmasına rağmen, ekonomik sosyal ve dini düzeyde yeterince tahkik edilmemiştir. Bu bakımdan başta tapu tahrir defterlerine göre Aclûn Sancağı'nın 1514-1596 yılları arasındaki vakıf ve mülk tarihini tetkik eden eserler ışığında hazırladığımız çalışmamız, bu alanda Aclûn Sancağı'na ait vakıf ve mülkler hakkında yapılan ilk kapsamlı araştırma olacaktır.

Çalışmada, Aclûn Sancağı sınırları dâhilinde bulunan bölgelerle ilgili olarak Aclûn tarihi gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Ortaya konan tarihî gerçekler betimleyici kompozisyonel ve analitik tarihsel yaklaşıma dayalı olarak ele alınacaktır. Daha sonra çalışmanın temel Soruları resmî tapu tahrir defterlerinin analizi ışığında cevaplanacaktır.

Sonuç olarak bu defterler bir Osmanlı sancağı olan Aclûn Sancağı'na ait ilk vakıf kayıtlarını içermesi açısından önemlidir. Üstelik bu defterlerden faydalanmak suretiyle Osmanlı Devleti'nin, Aclûn Sancağı'ndaki iktisadi içtimai ve dini yönleriyle, evkaf müesseselerini düzenlemesindeki rolünü anlayabilmekte mümkün olacaktır. Ayrıca çalışmada ortaya konulan bilgiler Ortadoğu ve özellikle Aclûn Sancağı tarihi ile ilgili çalışmalarda yardımcı olması beklenen önemli bir kaynak niteliğindedir. Aclûn Sancağı'nın nahiyelerindeki bu vakıflardan bahsetmeden önce Aclûn Sancağı ile ilgili tapu tahrir defterlerine dair kısa bir tanıtım, ardından bölgenin doğası, tarihi ve coğrafyası hakkında kısaca malumat verilecektir.

1. XVI. Yüzyılda Tapu Tahrir Defterlerine Dair Kısa Bir Tanıtım

Tahrir kelimesi sözlükte “deftere geçirmek, kaydetmek, yazmak” anlamlarına gelmektedir. Tahrir defterleri ise Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin kim tarafından ödendiğinin tespiti için farklı zamanlarda farklı şehirlerde yapılan sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmektedir.¹³ Bu gelir dağılımı, Osmanlıların doğrudan merkezi hazineye ödeme yapmadan orduyu tedarik etmesine ve topluma sosyal ve dini hizmetler sağlamasına izin verdi.¹⁴

Osmanlılar, bir bölgede ilki fethin hemen akabinde olmak üzere birçok sebepten ötürü tahrir yaparlardı. Kaynaklarda tahririn otuz yılda bir tekrarlanması gerektiği genel kanı olarak zikredilmektedir. Buna ek olarak fetih sonrası yapılan gerçek tahririn ardından yeni bir padişahın tahta geçmesiyle beraber genel tahririn yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵ Meselâ Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde pek çok eyaletin tahrir edildiği anlaşılmaktadır. O dönemlerde Osmanlılar, tapu tahrir defterlerinde Biladü'ş-Şam bölgesinin Osmanlı

¹ (Tapu Tahrir Defterleri önceden Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu için kısaltma olarak BOA TD şeklinde yazılmaktaydı. Halihazırda kurumun ismi Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı olup eski kodlama aynen devam etmekte ve BOA TD şeklinde verilmektedir. Dipnotlarda BOA kısmı kullanılmayacak, kısaca TD şeklinde verilecektir)

² TD 970, s. 5-12; TD 266, s. 5-15, 46-58; TD 185, s. 1-9, 21-29.

³ TD 970, s. 13-45; TD 266, s. 16-19, 58-82; TD 185, s. 9-10, 29-41.

⁴ TD 970, s. 45-57; TD 266, s. 35-44, 114-144; TD 185, s. 17-21, 61-77.

⁵ TD 970, s. 57-95; TD 266, s. 20-29, 98-114; TD 185, s. 10-15, 51-60.

⁶ TD 970, s. 13-45; TD 266, s. 29-34, 84-97; TD 185, s. 15-17, 42-50.

⁷ TD 970, s. 95-115; TD 266, s. 146-160; TD 185, s. 77-83.

⁸ TD 970, s. 115-119; TD 266, s. 170-187; TD 185, s. 90-99.

⁹ TD 970, s. 119-124.

¹⁰ TD 970, s. 115-119; TD 266, s. 162-169; TD 185, s. 83-90.

¹¹ Yusuf Sarımay ve diğerleri, *397 Numaralı (Haleb Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943 / 1536)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 10; Fazıl Beyyat, *el-Biladu'l-Arabiye fi el-Vesâik'ul-Osmaniye en-Nisfu'l-Evvel min el-Karn 10 H. / 16 M.., C. 1*, Merkez'ül-Abhâş Lit-Tarih vel-Finûn, İstanbul 2011, s. 224; Walid al-Arid, *XIX. Yüzyılda Cebel-i Nablus*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi, (Doktora Tezi) İstanbul 1992, s. 4.

¹² Walid al-Arid, *XIX. Yüzyılda Cebel-i Nablus*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi, (Doktora Tezi) İstanbul 1992, s. 23, 26.

¹³ Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 425.

¹⁴ Fatma Acun, “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 1, İstanbul 1999, s. 316.

¹⁵ Mehmet Öz, “Tahrir”, s. 426; Fatma Acun, agm, s. 317.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

idaresi altında yönetilebilmesi amacıyla mevcut tüm nüfus, ürün, vakıf ve mülkü kayıt altına almaya başlamışlardır.¹⁶

Osmanlı belgelerinde tahririn amacı, hükümdarın (devletin), reâyânın yurt içinde ve dışında ikamet ettiği yeri ile yaptığı işi, mal ve ürünlerinin menşeyini, gelir sahiplerinin tüm özelliklerini bilmesi şartına bağlanmıştır.

Aclün Sancağı'na ait tapu tahrir defterleri; kasabalara, köylere (karyeler), mezralara, çiftliklere ve değirmenlere dair pek çok bilgi içermektedir. Yine bu defterlerde yerleşim birimlerinde yaşayan vergi mükellefi erkek nüfus, muaf kişiler ve gayri müslimler, meskûn yerlerde hâne sahipleri, birtakım bölgelerde reâyânın işlediği toprakların büyüklüğü (ekilebilir toprak miktarı), timar sistemi içerisinde bulunmayan avâzır ve XVI. yüzyıldan itibaren cizye gibi vergiler hariç reâyâdan toplanan çift, bennâk, caba, mücerret, ispence vergileri, öşürler, bād-ı hevâ türü ârizî vergiler (cürüm ve cinayet vb.), vergilendirilen koyun ve kovan sayısı dair bilgiler de bulunmaktadır. Bu hususta bizi ilgilendiren diğer bir defter türü ise evkaf defteridir. Bu defterlerden vakıf olarak tahsis edilmiş yerleşim yerleri hakkında bazen mufassal defterlerde yer almayan veriler elde edilebilmektedir.¹⁷

Tahrir defterlerinin, meydana geldikleri süreç içerisinde tanıtılmasının, defterlerdeki verilerin mahiyetinin okuyucu tarafından daha iyi kavranmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür.¹⁸ Bu tapu tahrir defterlerdeki sicillere konumuzu tetkik için kabul ettiğimiz metod bakımından, büyük bir kıymet veren diğer bir cihet de bu defterlerin bütün Aclün Sancağı için tam bir kolleksiyon teşkil edecek bir şekilde muhafaza edilmiş olmalarıdır.¹⁹ Burada değilmesi gereken diğer bir nokta ise bu defterlerin metodik bir şekilde tetkiki sayesinde, muayyen bir devirde Aclün Sancağı köylerinin ve mezraalarının her türlü vakıf, mülk, vergi ve nüfus bilgisi görülebilmektedir. Aynı zamanda tapu tahrir defterlerinde bulunan vakıflar ve mülkler arasında tür ve bağımlılık açısından mukayeseler yapmak mümkündür.

Bu açıdan, XVI. yüzyılda Tapu Tahrir defterini ele alan bu konu hakkında iki çalışma vardır: Ürdün'lü el-Bahît ve Hamoud²⁰ ve bir Türk araştırmacı Ünal Taşkın'ın çalışması'dır.²¹ Taşkın araştırmasında 970 numaralı mufassal tapu tahrir defterinin esas olarak Aclün Sancağı'na ait vakıf, mülk, köy ve çiftliklere başvurmadan sadece Aclün, Salt, Kerek ve Eş-Şeûbek nahiyelerinin merkezine değindi. Bu nedenle çalışmamız, XVI. yüzyılda Tahrir Defterlerine Göre Aclün Sancağı'nda Vakıflar ve Mülkleri ele almakta olup Taşkın'ın çalışmasından bu anlamda farklılaşmaktadır.

Bahît'in çalışması ise XVI. yüzyılda Aclün Sancağı'nın 970 numaralı defterine dayanmak suretiyle çeşitli alanları ele alırken Taşkın'ın çalışmasında o döneme dâhil edilen 970 numaralı defterde nüfusun durumu genel bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada, XVI. yüzyılda Aclün Sancağı ile alakalı olarak mevcut bulunan 970, 266 ve 185 numaralı defterlerinin üçünü içeren çalışmaların bir örneği olarak mezkur konulara daha detaylı değineceğiz.

1.1. TD 970, 266 ve 185 Numaralı Defterler Hakkında Bilgiler

1.1.1. TD 970

Tarih olarak XVI. yüzyılın ilk yarısı Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olduğu bilinen bu defterin tarihi net olarak bilinmemektedir. Defterde ayrıca Aclün ve diğer bölgelerin kayıtları da yer almakta olup, bu sancağın dönemine ait bilgiler Kanuni devrine ait 266 numaralı ve 1548 tarihli defterde yer almaktadır. Yazıları kısmen nem sebebiyle silinmiş olan defter toplam 128 sayfa ve 49 x 17 cm boyutlarındadır. Bu defterde 11, 55, 90-93, 112, 113 ve 128 sayfalar gibi birçok sayfa boş bırakılmış, ayrıca defterin başında 2, sonunda ise 4 sayfa boş bulunmaktadır. Sonuç olarak defter 128 sayfadan oluşmakta ve oldukça hasarlı bir durumdadır. Defterin baş kısmında yer alan kanunnameye göre defterdeki bilgilerin XVI. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁶ Çiçek, Kemal "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, 1995, ss. 51-89; Erhan Afyoncu, "Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, 2003, s. 268.

¹⁷ Mehmet Öz, "Tahrir", s. 428; Fazla bilgiler için bkz.: Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, S. 22, 1991, ss. 429-439; Kemal Çiçek, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 97, 1995, s. 45, 50, 59-60; Fatma Acun, agm, s. 318; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

¹⁸ Fatma Acun, agm, s. 316.

¹⁹ El-Bahît, Muhammed A., Hamoud, *Novan Raja, Defter Mufassal Liva-i 'Aclün, Tabu Defteri 970* (Çalışma, inceleme ve çeviri), Baskı 1, Ürdün Üniversitesi yayımları, Amman 1989, ss. 25-35.

²⁰ Bkz. El-Bahît ve Hamoud, *Defter Mufassal liva-i 'Aclün, Tabu Defteri 970*.

²¹ Ünal Taşkın, "XVI. Yüzyılda Aclün Şehri ve Kasabalarının Nüfusu", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7, Ankara Turkey Summer 2013, ss. 645-654.

Fatma Acun makalesinde bu defterlerin büyük çoğunluğunun sancağa özgü bir kanûnnâme içerdiğini belirtmektedir.²²

1.1.2. TD. 266

Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olan defter 1548 yılında düzenlenmiştir. Üzerindeki yazılar kısmen nem nedeni ile silik hale gelmiş olan defter toplam 187 sayfadır ve 44x16 cm ebadındadır. Defterde 2, 4, 7, 8, 34, 45, 59, 83, 98-99, 145 ve 161 sayfalar gibi birçok sayfa boş, 146-147 sayfalar numaralandırılmamış, defterin başında 3 ve sonunda 4 sayfa boş bulunmaktadır.

1.1.3. TD. 185

Bu defter III. Mehmed'in hükümdarlığı (1595-1603) döneminde ve tahta cülusunun ikinci yılında, yani 1596 yılında tutulmuştur. 15x40 cm boyutlarında ve toplam 103 sayfadan oluşan defterde boş sayfa bulunmamakla birlikte bu defterin başında ve sonunda ebru bulunmaktadır. Defter H. 1005/M. 1596 yılına ait olup Hasen b. Sinan ve Defter-i Hâkanî kâtibi Ahmed b. Derviş tarafından tutulmuştur.²³

Bu defterlerin öneminden dolayı tahrir defterleri alanında ihtisaslaşmış çalışmalar ortaya çıkmış, bu defterleri toplayan, tablolaştıran ve sınıflandıran programlar hazırlanarak araştırmacının inceleyebilmesi kolaylaştırılmıştır.²⁴

1.1.4. TD 522, (*Defter-i Evkaf ve Emlak Livâ-i Gazze, Kudsi Şerif, Safed, Nablus, Aclûn*)

Tapu tahrir defterlerinin bir sancak, şehir, kasaba veya bölgenin siyasi, iktisadi ve içtimai tarihini yazmada kullanılacak en önemli kaynaklar olmalarına rağmen, bu konularda kifayetsiz kaldıkları da bir gerçektir. Tahrir defterlerinde bulunmayan bilgiler, diğer arşiv materyalleriyle desteklenmelidir.²⁵ Bu açıdan, 522 numaralı Aclûn Sancağı'nın vakıf defteri de dahil olmak üzere başka bazı çalışmaları dayanak olarak kullandık. Buna binaen Sultan II. Selim dönemine ait olan (H. 980 / M. 1572-1573) tarihli defter bulunmuştur.²⁶ Yazıları nem nedeniyle kısmen soluk hale gelmiş olan defter toplam 70 sayfadır, ve 43x16 cm ebadındadır. Defterde 10-11, 66-67 sayfalar numaralandırılmamış, defterin başında 2 ve sonunda 1 sayfa boş bulunmaktadır.²⁷

Ayrıca değinilemesi gereken bir diğer husus ise Mehmet İpşirli ile Muhammed Davud et-Temîmî, 522 numaralı tapu tahrir defterini, 312 numaralı deftere de atıfta bulunarak,²⁸ tahkik olarak yayınlamışlardır. Bu itibarla Gazze, Kudüs-i Şerif, Safed, Nablus ve Aclun Sancağı'na ait vakıflar adlarının okunmasında bu eserden ziyadesiyle faydalandık. Fakat bu defterin 71-72 sayfalarında Aclûn Sancağı'nın sadece bazı vakıf ve mülklerden bahsedilmektedir.²⁹ Bu yüzden bu vakıf ve mülklerin mahiyetlerini ve yerlerini tespit etmek için 970, 266 ve 185 numaralı tahrir defterlerini esas aldık.

2. Aclûn Sancağı'nın Tarihi Coğrafyası

2.1. Aclûn Kelimesinin Kökeni

Aclûn ismi, "buzağı" (küçük inek) ve "yuvarlaklık" anlamına gelen ortak bir Sami kökünden türetilmiştir ve adın sonundaki "vâv و" ve "nûn ن" harfleri, adı küçültmek için kullanılır. Aramice anlamı: "küçük yuvarlak yer" veya "küçük buzağı"dır". Buzağı, Kenanlıların efsanevi batıl inançlarında Kenanlı bir tanrının adı olabilir.³⁰ Aclûn adı da küçük ve hızlı buzağı anlamındadır.³¹ Üstelik Aclûn kelimesi Semitik ve Aramice kökenli bir kelime olarak literatürde kabul görmektedir.³² Avf Dağı (Cebel-i Auf جبل عوف) olarak da bilinen bu dağa (Cebel-i Aclun) bu ismin verilmesinin nedeni Avf halkının burada yaşamış olmasıdır. Ayrıca kalenin yerinde eskiden bir kilise varmış ve bu kilisenin içinde Aclûn isimli bir rahip yaşamıştır. İşte bu nedenle kaleye Aclûn Kalesi adı verilmiştir.³³ Buna ek olarak sertlik veya pürüzlülük kast eden (*Gilad / Cil'ad جلعاد*) ismiyle kadim insanlar tarafından

²² Fatma Acun, agm, s. 319.

²³ TD 185, s. 1.

²⁴ Hasan Bahar, "Osmanlı Tahrir Defterleri Çalışmalarındaki Gelişmeler Üzerine Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 16, S.16, Üsküdar 1996, ss. 61-66.

²⁵ Afyoncu, agm, s. 269.

²⁶ Ünal Taşkın, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Elazığ 2010, s. 30.

²⁷ TD 522, ss. 1-70.

²⁸ Bu defter hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Mehmet İpşirli-Muhammed Davud et-Temîmî, *Evkâfu'l-Müslimîn fi-Filistîn fi-Elviyyeti Gazze, el-Kudsi Şerif, Safed, Nablus, Aclûn Hasbe'd-Defter Rakam 522 min-Defâtiri't-Tahriri'l-Osmanîyyeti'l-Müdevvereti fi'l-Karni'l-âşiri'l-Hicrî, Merkezî'l-İbhâse li't-Tarih ve'l-Funûnu ve's-Sakâfetü'l-İslamiyyete bi-İstanbul, 1402-1982*; Taşkın, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, s. 17.

²⁹ TD 522, ss. 1-70.

³⁰ Ürdün Kültür Bakanlığı, *Aclûn Medinet'üs-Sakafet'ül-Ürdüniye 2013*: <https://www.culture.gov.jo/AR/ListDetails/> Erişim Tarihi: 12.04.2023.

³¹ İbrahim A. Muntasır, *El-Mu'cem'ul-Vasîl*, Arapça Dil Akademisi, Eş-Şurûk Uluslararası Kütüphanesi, C. 1, 2004, s. 586.

³² Aclun, <https://moh.gov.jo/ar/ajlounhd/SubSitePages>, Erişim Tarihi: 20.02.2023.

³³ Sözlü, agm, s. 6.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

tanınmıştır.³⁴ Nitekim Arapça'da “*Rabad*” kelimesi, çıkılması zor olan yüksek tepe anlamına geldiği gibi, insan, koyun ve diğer hayvanların sığınağı şeklinde de geçmektedir, dolayısıyla Rabad kelimesi anne, koca, kız, akrabalık ve diğerleri gibi sığınılan ve dinlenen yer anlamına gelmektedir.

2.2. Aclün Sancağı'nda Coğrafi Yapı

Ürdün'ün kuzeybatısında yer alan ve Aclün sıradağları olarak bilinen yüksek dağlarla çevrili bir şehir olan Aclün'dan tarihte çeşitli kaynaklarda bahsedilmektedir. Ayrıca İbn Battuta eserinde Aclün beldesine yaptığı geziden bahsetmiştir.³⁵

Aclün Sancağı, kuzeyinde Şam, doğusunda Suriye Çölü, batısında Şeria Nehri ve Ölü Deniz, güneyinde ise Ma'an şehri ile sınırlanmıştır.³⁶ Detaylı olarak bakıldığında Aclün Sancağı, Şam'ın eyalet başkenti olduğu Suriye'nin Havran Sancağı'nın en güney kısmıdır.³⁷ Kuzeyinde Yermuk, güneyinde Zerka Nehri ile sınırlanan kaza, Tanin'in yerleşik bölgesidir ve Aclün Dağları'nı, el-Kura, Kefarat tepelerini, Beni Ubeyd ve Beni Cuhma ilçelerindeki güney uzantısı olan büyük Havran Ovası'nı kapsamaktadır.³⁸

2.3. Aclün Sancağı'nın Tarihçesi

Biladü's-Şam ile Akdeniz kıyısı arasında stratejik bir konuma sahip olan Aclün Kalesi, 1184 yılında Selahaddin-i Eyyubi'nin komutanı İzzeddin Usame tarafından bölgeyi Bedevi kabilelerin saldırılarına karşı savunmak ve Haçlıların Kudüs'ten Ürdün'e ilerlemesini önlemek amacıyla inşa edilmiştir. Kale, Haçlılara karşı savunmada önemli bir rol oynamanın yanı sıra iletişim ve ikmal merkezi ve bölgedeki askeri faaliyetler için bir üs olarak hizmet vermiştir.³⁹ Memlükler döneminde Moğollar tarafından kısmen tahrip edilen kale yeniden inşa edildi. Önemli bir gıda dahi ikmal deposu ve Moğol istilalarına karşı savunma hattının bir parçası haline getirildi. Sultan Baybars kalenin surlarını onarmış ve genişletmiş, böylelikle kale bölgenin savunmasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir.⁴⁰

Ayn Calut Muharebesi'nde Moğollar yenilince, Aclün Kalesi Memlüklerin yönetimine geçmiştir. Kaleyle ilgilenen ilk kişi Melik Zahir Baybars olmuştur. Kalenin imarını yaptırmış, hendeği temizletmiş ve kaleyi bir hububat ambarı haline getirmiştir. Kale, Memlükler devrinde değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Öyle ki hem ulaşım yolları üzerinde ana merkez olarak kalmış, hem yiyecek ve içecekler burada depolanmış, hem de diğer Şam kaleleriyle birlikte Moğol tehlikesine karşı Filistin ve Mısır için bir müdafaa hattı teşkil etmiştir.⁴¹ Moğol baskısına rağmen Sultan Baybars, Biladü's-Şam bölgesindeki kaleleri yeniden geri almış ve güçlendirme programı doğrultusunda Aclün Kalesi'nin yıkılan kısımları onarılmış ve kale burçları genişletilmiştir.⁴² Ayrıca tahrir defterlerinde Sultan Baybars'ın Aclün Sancağı'nda yerel halka hizmet için vakfettiği birçok vakfiyeden bahsedilmektedir. Bu vakıflara daha sonra detaylı olarak değinilecektir.

Aclün, XVI. yüzyılda *Yavuz Sultan Selim* tarafından 1517 yılında *Mercidâbık Muharebesi'nde* fethedilmiş ve bölge Memlükler'den sonra Osmanlı egemenliğine geçmiştir.⁴³ Osmanlıların egemenliği süresince kalede 50 asker bulundurulmuştur. Aclün bölgesi Osmanlı Devleti döneminde Doğu Ürdün bölgesinin en zengin ve nüfusun en yoğun olduğu yer olarak görülmekte idi. Nitekim *Kanuni Sultan Süleyman* da bölgenin asayişini temin etmek

³⁴ “*Buradan 'Aclün'a gittim. 'Aclün'un çarşıları çoktur. Üzerinde yer kaynıyor. Şehrin kalesi oldukça yüksektir. Yanından lezzetli suyu olan bir nehir geçer*”. İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, C. I “*Seyahatnâmesi*”, *Rihletü İbn Battûta / Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfar*, Çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut, İstanbul, s. 820; Halil Sözlü, *Ürdün – 'Aclün'daki Mimari Eserler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi) Van 2009, s. 6, 11.

³⁵ İbn Battûta, *age*, s. 121.

³⁶ Enver Çakar, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı”, *FÜSBD*, C. XIII/1, Elazığ 2003, s. 371; Dieter Wolf, Abdulfattah Kamal, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century*, Erlangen 1977, s. 5.

³⁷ Walid al-Arid, *XIX. Yüzyılda Cebel-i Nablus*, 26.

³⁸ Martha Mundy, Richard Saumarez, *Modern Devlet'e Giden Yolda Mülk Siyaseti: Osmanlı Suriyesi'nde Hukuk Yönetim ve Üretim*, çev. Süleyman Kızıl Toprak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 95; Walid al-Arid, *XIX. Yüzyılda Cebel-i Nablus*, 23, Filistin hakkında daha fazla bilgiler için bkz.: Yusuf Sarnay ve Diğerleri, *Osmanlı Bilgilerinde Filistin*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, OAB, Yayın No: 102, İstanbul 2009.

³⁹ Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 187.

⁴⁰ İdris Bostan, “Aclün Ürdün'ün İrbid İline Bağlı Bir Şehir”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 326-327; Mehmet Şeker, “Ortaçağ'da Şam Diyarının Stratejik Bir Kalesi: Aclün Kalesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 4, s. 3803.

⁴¹ Sözlü, *agt*, s. 12; Fazla bilgiler için bkz. Cyril Yovitchitch, *The Tower of Aybek in Ajlun Castle; an Example of The Spread of an Architectural Concept in Early 13th-Century Ayyubid Fortification*, History of Warfare, Boston 2006, s. 226-227; Denise Minnis, Yousef Bader, “A Comparative Analysis Of Belvoir (Kawkab Al-Hawa) And Qal'at Al-Rabad (Aclun Castle)”, *Annual of The Department of Anti Quities of Jordan*, XXXII, Amman 1988, s. 256; Yusuf Süleyman el-'Ayid, *Mevsûatü'l-Manâtki'l-Eseriyye ve's-Seyâhiyye ve'l-İllâciyye fi'l-Ürdün*, Ürdün 2004, s. 127 - 128.

⁴² Sözlü, *agt*, s. 13; Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 228.

⁴³ Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016, ss. 226-241; Muslu, *age*, s. 22-23.

amacıyla Aclûn bölgesine büyük ehemmiyet vererek kalesinin hasarlı kısmını onartmıştır. Her ne kadar Osmanlılar yeni fethettikleri Aclûn Kalesi'nde bu tarz faaliyetler yürütmüş olsalar da zamanla Osmanlı sınırlarının Afrika'nın ortalarına kadar genişlemesiyle önemi azalmıştır.⁴⁴ 1831-1840 seneleri arasında Mısır'da Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyetinde kalmıştır.⁴⁵

2.4. Aclûn Sancağı'nda İdari Oluşum

Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında nahiye kavramı birkaç farklı anlamlar taşıyordu. Aynı özelliklere sahip köylerden oluşan idari bölge olarak adlandırıldığından "cihet", "yön", "taraf", "bölge" "yöre", "kenar", "vilayet" anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. XV ve XVI. yüzyıllarda bazen vilâyetin eş anlamlısı olarak geçerken bazen de vilâyetten daha geniş bir bölgeyi tanımlardı.⁴⁶ Buna zıt olarak İdari teşkilatın en alt birimleri köy ve mezralardır. Köyler eğer timar ise timarlı sipâhinin, eğer vakıf ise vakıf mütevellisinin, mülk ise mülk sahibinin idaresi altında idi.⁴⁷ XVI. yüzyılda Aclûn Sancağı'ndaki vakıf ve mülklerden bahsetmeden önce Aclûn Sancağı'nın idari durumu hakkında kısaca bilgi verecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Aclûn Sancağı XVI. yüzyılda Şam Eyaletine bağlı idi.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin Bilad'üş-Şam bölgesindeki idari yapılanması zamanla değişmiştir ve Aclûn Sancağı da bu değişimlerden etkilenmiştir. Sancak, farklı tarihlerde farklı vilayetlere, kazalara ve yönetimlere bağlanmıştır.⁴⁹ Bu değişimler, Osmanlı Devleti'nin genişlemesi ve vilayetlerin korunması amacıyla devlet hiyerarşisine bağlı idari sistemlerle uğraşmak zorunda kalması sonucu ortaya çıkmıştır.⁵⁰

3. Osmanlı Devleti'nde Vakıfların Yeri

Vakıf, bilindiği üzere, Arapça'ya ait bir kaynaktır, Kelime anlamı olarak durdurmak, habsetmek ve alkoymak manalarına gelmektedir.⁵¹ İstilah olarak ise, İslam devletlerinde vakıf müessesesi oldukça önemli bir yer edinmiş, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin etkileri olan dini-hukuki bir kurumdur. Türk-İslam devletlerinde oldukça gelişmiş olan vakıflar, özellikle Osmanlı Devleti'nin yönetiminde İslam hukukunun en zengin ve en etkili kurumlarından biri olmuştur.⁵² Vakıflarda iktisadi, dini ve içtimai nitelikli hizmetlerin yerine getirilmesinin yanında, fethedilen bölgelerde Türk kültürünün yerleşmesinde Bilad'üş-Şam'daki Araplarla ilişkilerin kurulmasında mühim bir yere sahip olduğu görülür.⁵³

Biladüşşam'deki Osmanlı vakıfları, İslam medeniyetinin bir parçasıdır ve bölge için önemli bir kültürel ve tarihi mirası temsil etmektedir. Şam'daki ünlü Osmanlı vakıflarına örnek olarak Şam'daki Emevi Camii (*el-Câmiu'l-Ümevî, Câmiu Benî Ümeyye*),⁵⁴ el-Halil'deki İbrahimi Camii, Halep'teki Rahma Camii, Hama'daki el-Azm Camii, Humus'taki el-Erbaîn Camii, Cebel-i Şeyh'teki el-Beytü's-Sağîr sayılabilir. Ve bölgede Osmanlı Devleti'nin hükmettiği birçok vakıf tesisi kurulmuştur.⁵⁵ Osmanlı hükümdarları da İslami vakıflara önem vermişler ve hizmetleri artırmışlardır. Bu, Osmanlı tahrir defterlerinde yer alan bilgilerle belgelenmiştir.

522 numaralı Vakıf defteri'nde ve Arap bölgesindeki Osmanlı idaresinin ilk otuz yılında, köşe, ribat, camii, mezarlık gibi hayır kurumlarına bağışlanan resmi ve özel çeşitli vakıflar için on üç kayıt bulunmuştur.⁵⁶ Ayrıca Devlet, zürri bağışları vakıf sahibi iradesine göre onlardan sorumlu olanların ellerine bırakırken hayır vakıflarını denetlemek için yetkililer atamakla da ilgileniyordu.⁵⁷

⁴⁴ Sözlü, agt, s. 14.

⁴⁵ Kamal Salibi, *The Modern History of Jordan*, I.B.Tauris 1998, p. 25-26.

⁴⁶ İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, C.32, İstanbul 2006, ss. 307; M. Tayyip Gökbilgin, "Nâhiye", *DİA*, C. 9, s. 36-37.

⁴⁷ Halil Sahillioğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Menteş Kitabevi, İstanbul 1989, s. 27-28.

⁴⁸ TD 998, s. 124-126; Yusuf Sarıay ve diğerler, *401 Numaralı Şam Livâsı Mufassal Tahrîr Defteri (942 / 1535)*, s. 8.

⁴⁹ 1868-1892 Şam vilâyetinin bir kazası olarak yönetilmiştir. Sezen Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No. 26, Ankara 2017, s. 102; Walid al-Arid, *XIX. Yüzyılda Cebel-i Nablus*, s. 6, 9.

⁵⁰ Tahir, *age*, s. 655; Saba, JURJ, *Ruhs bin zayid Aleazizi, Safahat Min Et-Tarih El'ürdüni min-Heyât 'ül-Bidâye, Madaba ve-Davâhiha*, Amman, Ürdün, 1961: <https://www.ammonnews.net/index.php>. (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

⁵¹ Vakfın anlamı için bkz.: Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları yada Türk Hayrât Sistemi", *Yeni Türkiye Yayınları*, C. 5, Ankara 1995, ss. 17-33.

⁵² Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300 – 1600*, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. 1, İstanbul 2000, s. 51; Ömer L. Barkan, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 7, S. 4, İstanbul 1911, ss. 908-909.

⁵³ André Raymond, *Grandes villes arabes à l'époque ottomane*, Paris: Sindbad 1985, s. 44-46.

⁵⁴ Tâlib Yâzıcı, "Emeviyye Camii", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 109-111.

⁵⁵ Bkz. Hela Kaskas, *Mesacid-ü Dimaşk fil-Asru'l-Osmani*, Dar Neynava lil-Neşir vet-Tevzii, Dimaşk 2019, s. 22-62.

⁵⁶ TD 522, Defter-i Evkaf ve Emlak Livâ-i Gazze, Kuds-i Şerif, Safed, Nablus, Aclun, s. 72.

⁵⁷ John R. Barnes, *An Introduction to Religious Foundation in the Ottoman Empire*, Second Impression, Brill, The Netherlands 1987, pp. 10-22; Muhammed A. el-Bahî, Nofan R. Hamoud, *Defter Mufassal Liva-i 'Aclûn, Tabu Defteri 185*, çev., Ürdün Üniversitesi yayınları, Amman 1989, s. 30-32.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak devlet bünyesinde görülen ve devletin siyasi ve mali gücünün yükselmesine orantılı olarak gelişmiş olan vakıflar iki kısımda değerlendirilebilir. Birincisi “aynıyla kullanılan” yani kendisinden yararlanan vakıflardır. Bu tür vakıflara “*müessesât-ı hayriyye*” adı verilmiştir. Camiler, mescitler, medreseler, mektepler, binalar, kervansaraylar, tekkeler, hastaneler, kütüphaneler, sebiller ve mezarlıklar buna örnektir.⁵⁸ Ayrıca bu müesseseler, iktisadi, içtimai, dini, mülki, kültür ve adli teşkilatında ilk basamağını teşkil ederdi.⁵⁹ İkinci grup ise birincisinin sürekli ve düzenli işlemesini sağlayan bina, arazi, nakit vb.dir. Bunlar “*Asl-ı vakıf*”, yani gelir kaynağı gayrimenkul olan vakıflardır.⁶⁰

Buna ek olarak Osmanlılar, kontrolleri altındaki tüm bölgelerde vakıf kurumlarını kamu yararına bir hayır işi olarak benimsemişlerdir. Bu vakıflar Aclûn Sancağı köylerinde yaygın olmakla birlikte, bir kısmı da Kudüs-i şerif, Haremeyn-i şerifeyn vakıfları ve Mısır gibi yerlerdeki fakir, muhtaç ve yerli halka hizmet etmek üzere vakfedilmiştir.⁶¹ Ancak bunların bir kısmı hayri ve zürri vakıflar, bir kısmı da ilim talebelerine ve zor durumda olanlara hizmet veren vakıflardır.⁶² Tüm bunlara ilave olarak zaviyeler, hemen her yolcunun yiyecek, içecek ve yatacak yer imkânı bulduğu, devletin kuruluşunda hizmet etmiş, peygamberlere, sahabilere, ahilere ve diğer tarikat sahiplerine vakıf olarak verilmiş mekânlardır.⁶³ Aclûn Sancağı'nda vakıflar şehir, kasaba ve köy yolları üzerinde, yol uğraklarının bulunduğu yerlerde kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin eyaletlerinde takip ettiği bu sistem sayesinde sosyal, ekonomik, kentsel ve dinsel düzeyde sahip olduğu idari teşkilatın ulaştığı boyut ortaya çıkmıştır.⁶⁴

4. XVI. Yüzyılda Tapu Tahrir Defterlerine Göre Aclûn Sancağı'nda Vakıflar

XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Aclûn Sancağı'nda vakıflar hayri ve zürri vakıflar olmak üzere ikiye ayrılmıştır:

4.1. Hayri Vakıflar

Mescitler, medreseler, tekke ve zaviyeler, ribâtlar, türbeler ve kamu yararına olan tüm yapılar hayri vakıflar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Aclûn Sancağı'ndaki, Mekke ve Medine'deki iki kutsal cami (*Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî*), el-Halil'deki İbrahim Mescidi ile Musa (as),⁶⁵ Ebu Ubeyde Âmir b. ec-Cerrah ve Şeyh Ebu Fâtır gibi peygamber ve sahabe türbeleri, yine Hızır (as) ve Nasır Berkuk Mescidi gibi camiler, Şam'da Küçük Âdiliyye⁶⁶ ve Ez-Zâhir Baybars⁶⁷ Medreseleri ile Mısır'da⁶⁸ Sultan Hoşkadem Medresesi⁶⁹ gibi kurumlar için gelirlerinin tamamı veya bir kısmını hayır işlerine ve kamu yararına hayır işleri ve projeler için para harcayan birçok hayır kurumu bulunmaktadır.

Sultan el-Melikü'n-Nâsır Ebu Said Berkuk tarafından Mısır'da cami ve türbesi⁷⁰ ile el-Halil'deki İbrahim Haremi için tamamı vakfedilmiş iki köyün olduğunu belirtmek gerekir. Bu köyler Nemrîn⁷¹ ve Zira'a'dır. Nitekim 1538 tarihli defterde Sultan Berkuk'un Kefrîn ve Nemrîn köylerinde herhangi bir vakıftan bahsedilmeyenken, 1548 ve 1596 tarihli defterlerde bu vakıflardan bahsedilmektedir.⁷² Ayrıca 1538 tarihli defterde Kerek nahiyesindeki vakıflar hakkında herhangi bir bilgi bulunmazken 185 ve 1548 tarihli defterde bu vakıflar hakkında dört sayfa yazı bulunmaktadır.⁷³ Hayri ve zürri vakıfların gelirleri 1538 tarihli defterde öşür vergisi ile birlikte 32.394 akçe,⁷⁴

⁵⁸ İnalçık, Quataert, *age*, s. 51.

⁵⁹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, İstanbul 1996, s. 408-415.

⁶⁰ Yusuf Halaçoğlu, “Derbend”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 137-138, 162-164; İnalçık, Quataert, *age*, s. 51.

⁶¹ İbrahim Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Meselesi Olarak Vakıf*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 1994, s.19-20

⁶² Hacı M. Günay, “Vakıf”, *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 479-486.

⁶³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK. Ankara 2014, s. 137-138.

⁶⁴ Muhammed A. el-Bahît ve Nofan R. Hamoud, *Defter Mufassal Liva-i 'Aclûn, Tabu Defteri 970*, s. 55.

⁶⁵ TD 970, s. 53; TD 185, s. 10.

⁶⁶ Âdiliyye el-Sadri Okulu. (H. 612 /M. 1215) yılında Kral Adil kızı Hatun tarafından inşa edilmiştir. Kalenin doğu kapısının doğusunda, Suriye el-Hadîs Kitapevinin karşısında yer alır. Şafii mezhebinin bir okuludur. Abdulkadir Bedran, “Müenedet'ül-Atlâl-ve-Müsameret'ül-Hayâl”, *İslami Yayın ve Basım Bürosu Yayınları*, Şam (H. 1379), s. 127.

⁶⁷ Şam el-Zahirîyye el-Cavaniyye Okulu, Babü'l-Farac ve el-Faradis'in içindeki el-Zahirîyye Kütüphanesi, El-Melikü'z-Zâhir Baybars tarafından inşa edilmiş, darü'l-hadis ve bir okul haline getirilmiştir. Bu okul, günümüze kadar ayakta kalmıştır. Bedran, *agm*, s. 119-121.

⁶⁸ TD 522, s. 71.

⁶⁹ Sultan el-Zahir Ebu Said Seyfeddin Hoşkadem Bin Abdullah el-Nasri el-Mueyyidi (M.1460-1467), Çeviri için bkz. İbni Tagrıberdi, Cemaleddin-Ebi'l-Mehasin-Yusuf, *en-Nücümü'z-Zahire-fi-Mulûki-Mısır-ve'l-Kahire*, C. 16, Araştıran: Fehim Şeltût, Cemaleddin el-Şeyal, Mısır Yazarlar Kurulu, Kahire 1970-1972, s. 253-309; Şemsüddin, H. 1354-1355: C. 3, s. 175-176).

⁷⁰ TD 970, s. 64; TD 185, s. 10.

⁷¹ TD 970, s. 53.

⁷² TD 185, s. 10.

⁷³ El-Bahît, Hamoud, *age*, s. 23.

⁷⁴ Tapu tahrir sicilinde kullanılan para birimi bölgenin özelliklerine göre değişmektedir. Osmanlı Devleti dahilinde Osmanlı akçesi kullanılmıştır. Ayrıca, bu paraların kıymetleri birbirinden farklıdır. Ancak bazı yerlerde Halebi akçenin de kullanıldığı görülmektedir. Bir

1548 tarihli defterde 73.576 akçe, 1596 tarihli defterde ise 82.335 akçeye ulaşmaktadır. Bu bağışların birçoğunun, aşağıdaki tablolarda gösterileceği gibi, kesim ücretinin değeri belirtilmeden kırat⁷⁵ sayısına göre hesaplandığını belirtmek gerekir.

4.2. Zürrî Vakıflar

Bu tür vakıflar, vakfedenin kendisi ve kendisinden sonraki gelen nesli için vakfettiği neylerdir? Bu tür vakıflarda bir ön şart bulunmaktadır ki; vakfedenin soyu sona erdiğinde bu vakfın fazlası vâkıfın nesli kesildikten sonra Mekke-i mükerrem ve Medine-i münevvere fukarasına (Haremeyn vakıflarına) intikal eder.⁷⁶ 1596 tarihli defterde hayri vakıf şeklinde, Ebu el-Huruf, Rabaz⁷⁷ ve Temay köyleri gibi birçok vakıf adı bulunmaktadır. Oysaki 1596 tarihli deftere göre Hz Peygamber (sav) ve Halilü'r-Rahman adına 2.500 vakıf bulunmakta olup⁷⁸ Alamun/Alakun köyünde iki Mescid-i Nebevi'nin hissesi 12 akçe olarak hesaplanmış olup 1548 tarihli deftere göre 3.500 akçe, 1596 tarihli deftere göre 3.600 akçe ve 1538 tarihli deftere göre 2.500 akçeye tekabül etmektedir.

Buna karşılık Ebu Ubeyde Amir b. ec-Cerrah'ın türbesinde, Ebu el-Huruf,⁷⁹ el- Buveyb ve el-Beyayin çiftliklerinde ve Batna köyünde ziyetliği bulunan vakıflar vardır. Ancak bu vakıflarda göze çarpan husus vakıfların gelirlerinin azlığıdır. Ayrıca, her üç tahrirde Mahalle-i Ekrad ve Merdmân Kalesi köyündeki Hıristiyanların cizyelerinin sahabe Ebu Ubeyde'ye bir vakıf olarak tahsis edilmesine atıfta bulunulmuştur.⁸⁰ Nemrîn ve el-Kefrîn'de Musa peygamberin kabrinin köşesinde bir vakıf bulunmaktadır.⁸¹ Aşağıdaki tablo, Hamazineh çiftliğindeki Muaz Bin Cebel Zaviyesi vakfı'nın gelirleri 1596 ve 1548 tarihli defterlerde belirtildiği üzere 500 akçe idi.⁸² Burada dördü eşraf, beşi sufi olmak üzere toplam dokuz kişi bulunmakta ve hepsi kendi rızalarıyla ikamet etmektedirler.⁸³

Tasavvuf hareketinin Aclûn Sancağı'nın kuzey bölgesinde yaygın olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. 1596 tarihli defterde işaret ederek Ayn Cennetü'l-Fidda köyünde yedi sufi ailenin yanı sıra Ebu Kabis ve Ceraş'ta Hud (as) makamının zaviyelerinde görev yapan üç kişi bulunmakta idi.⁸⁴ Tellü'l-Erbain arazisinin gelirinin bir kısmı Yakup (as)'ın oğulları için ayrılmış, Radga köyünden bir arazinin geliri de Şeyh Hatur (Fatur)'un türbesi için harcanmak üzere tahsis edilmişti. Nemrîn ve el-Kefrîn köylerinde Sultan Berkuk vakıfları vardı⁸⁵ ve bunlar Kahire'de Ziraa köyündeki cami ve türbe için vakfedilmişti.⁸⁶

Söz konusu vakıfların gelirleri 1548 ve 1596 tarihli defterlerde 24.277 akçeye, 1596 tarihli defterde ise 11.280 akçeye ulaşmıştır. Burada, belki de yerel sorunlar ve bölgenin XVI. yüzyılın sonunda yaşadığı isyan hareketi nedeniyle,⁸⁷ vakfın gelirlerinde bir düşüşe sebep olmuştur. Sultan el-Zâhir Baybars, Beyt Rama köyündeki iki kıratını⁸⁸ Şam'daki medresesine bağışlamıştır. Zehra Hatun da Beyt Rama köyündeki 15 kıratını Şam'daki medresesine bağışlamıştır. Bu vakfın geliri 1548 ve 1596 tarihli defterlere göre 1.500 akçe,⁸⁹ 1538 tarihli deftere göre ise 1.450 akçeye ulaşmıştır. Sultan Hoşkadem, Kahire'deki medresesine harcanmak üzere Mecdu çiftliğinden 122 kırat bağışlamıştır.⁹⁰ Ayrıca her üç tahrirde göre bu vakfın geliri 3.000 akçeye ulaşmıştır. Reymun köyü vakfı

örnek olarak, *Osmanî akçe iki buçuk Halebî akçe eşitindedir*. Fazla bilgiler için bkz. Afyoncu, agm, s. 275; Halil Sahillioğlu, "Akçe", *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, ss. 224-227; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

⁷⁵ Bu defterlerdeki yerden yere kırat değeri farklı geçmektedir, dolayısıyla karşılaştırılabilecek sabit bir standart yoktur. Örneğin, Suriye'de 24 kırat = 85 habbe idi, Ancak Mısır'da kullanılan hacim ölçüsü olarak 1 kırat bugün = 1/32 kadeh veya 0,064 litredir. Walther Hinz, Acar Sevim. "İslam'da Ölçü Sistemleri", çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları: Dergisi Marmara üniversitesi fen edebiyat fakültesi*, S. 5, İstanbul 1990, s. 5, 62.

⁷⁶ Reyhan Şahin Allahverdi, "Zürrî Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 43, 2016, s. 315.

⁷⁷ TD 185, s. 28.

⁷⁸ TD 185, s. 90.

⁷⁹ TD 266, s. 15.

⁸⁰ TD 970, s. 45; TD 266, s. 36-40; TD 185, s. 18.

⁸¹ TD 970, s. 53, 55.

⁸² TD 266, s. 60.

⁸³ TD 266, s. 113; TD 185, s. 60. Daha fazlası için bkz. Belge 1.

⁸⁴ TD 185, s. 34.

⁸⁵ TD 970, s. 65.

⁸⁶ TD 185, s. 57.

⁸⁷ Taşkın, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, s. 52.

⁸⁸ Kırat =Karat, kırât: parmak ölçü birimi), kırat; 200 miligram, hacim ölçüsü (Mıs:0,064 lt), yirmidörtte bir (1/24). W. Hinz ağırlık dirheminin (1 kırat 0,195 gram hesabıyla) 3,125 gram olduğunu ileri sürmüştür. Hinz, *age*, s. 4

⁸⁹ TD 185, s. 12.

⁹⁰ TD 970, s. 71.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

köy camisi için para harcamaktaydı, bunlardan bağ⁹¹ ve zeytin ağaçları⁹² bulunan bu vakfın gelirleri 1548 ve 1596 tarihli defterlere göre 1.300 akçeye ulaşmıştır.⁹³

1596 tarihli defterde Kerek nahiyesinde arazi, dükkân, bağ, değirmen, zeytin ağacı ve orman gibi birçok vakıf olduğu belirtilmiş ancak bu vakıfların gelirleri hakkında bilgi verilmemiştir. Bahsi geçen vakıfların gelirleri Kerek Camii'nin tüm ihtiyaçlarına dağıtılmaktadır,⁹⁴ Sarim (Harim) Camii,⁹⁵ Abdullah ve Cadullah medreseleri, Cafer b. Ebu Talib'in (Et-Tayyar) türbesi, Şeyh Ahmed Veliyullah'ın kervansarayının hasır ve kandillerle donatılması, fakirlere, muhtaçlara ve yolculara, Rebiyülevvel ayında Mevlid-i Nebevi ve Ramazan ayında Kur'an-ı Kerim okunması için harcanmıştır.⁹⁶ Ancak bu gelirlerin bir kısmı Mescid-i Nebevi'ye tahsis edilmişti ve bu harcamaların bir kısmının da Mekke için yapıldığına dair izler vardır.⁹⁷

Şûvbek nahiyesinin vakıflarında göze çarpan durum ise, vardır ki; Mısır'daki Tur-i Sina köyüne vakfedilmiş iki arazinin bulunmasıdır. Bu arazilerin bir kısmı el-Mefar (el-Megar) Vadisi'nde, diğeri ise Necd Vadisi'ndedir.⁹⁸ Dikkati çeken bir başka husus da Aclûn Sancağı'ndaki vakıf sayısının azlığıdır. Bu vakfın gelirlerinin büyük bir kısmı sancak dışındaki hayır kurumlarına harcanmaktaydı. Zürri vakıfları ile ilgili 1596 tarihli deftere şu kişiler ve vakıfları yer almaktadır:

- Kefr-Avan ve Kefr-Abil'de Zeyni b. Mehna.⁹⁹
- Ebu'l-Huruf, Cabah¹⁰⁰ ve Sakib köylerinde Muhyiddin Bin Farfûr.¹⁰¹
- Ceme-Cor köyünden Şueyra'nın iki oğlu, Şehabeddin ve kardeşi Alemüddin.
- Es-Sedfiyah ve es-Sulh Dik¹⁰² çiftliklerinden Ubâde'nin oğulları, Şehabüddin, Necmüddin, Eminüddin ve Zeynüddin.
- Râğa köyünde Muhammed b. Ömer.¹⁰³
- Kefr-i Kifa'da Emir Bez Bin Abdullah.
- Radğa köyünde ve Hamra, Beyza ve Ebu 'Âmûd çiftliklerinde Ali b. Muhammed b. Beyli
- Kerek'te (Tahun Süveydi) Ebu Battah'ın oğulları ve Cerbidi'nin oğulları.¹⁰⁴
- Cûna çiftliğinde vakfedenin ismi yazılmamış ve zürri vakfına vakfedilmiş bir hisse bulunmaktadır.

1538 tarihli deftere baktığımızda zürri vakıfların sadece beş aile ile sınırlı olduğunu görmekteyiz. Bu aileler şunlardır: Şemsüddin b. Zaman, Zeyni b. Mehna, Muhibbüddin b. Farfûr, Emir Bez b. Abdullah, Ubâde oğulları, Şehabüddin, Necmeddin ve Zeynüddin. Bu vakıfların çoğu 1538 tarihli defterde belirtildiği üzere öşürden muaf tutulmuştur. Devletin öşür vergisinden elde ettiği gelir 1538 tarihli deftere göre 581 akçe, 1548 tarihli defterde bu rakam 1.570 akçe, 1596 tarihli deftere göre ise 1.047 akçedir. Bu gelirlerin toplamı 3.198 akçedir. Vakıflardan alınan öşür, padişah hasırlarına gelir kaydedilmiştir. Bu noktadan hareketle 1538, 1548 ve 1596 tarihli defterlerde belirtildiği üzere XVI. yüzyılda Aclûn Sancağı kazalarında yaygın olan vakıfları ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

⁹¹ Aclun Sancağı'nda sebze ve meyve yetiştirilen tarlalar.

⁹² Defterler hem Rûmâni hem de İslami zeytinlerden bahsedilmiştir. Şuna da işaret etmek gerekir ki; belki de bu isimler (Rûmâni ve İslam zeytinler) eski çağın karakterinden alınmıştır, çünkü Rûmâni (Kafari) zeytinleri, varlıkları nedeniyle eski Romalılar tarafından Aclûn Sancağı bölgelerinde yetiştirilmiş, Müslümanların dönemde farklı dönemlerde İslami zeytinler yetiştirilmiştir.

⁹³ TD 266, s. 76. TD 185, s. 38.

⁹⁴ Camide harcanan temel ihtiyaçlardan bazıları, örneğin cami kandillerinin yakılması, Ramazan günlerinde Kur'an-ı Kerim'in okunması vb. TD 185, s. 79.

⁹⁵ TD 266, s. 169.

⁹⁶ TD 185, s. 99; TD 266, s. 187.

⁹⁷ TD 185, s. 100.

⁹⁸ TD 185, s. 91.

⁹⁹ TD 970, s. 9-10; TD 185, s. 15-16

¹⁰⁰ TD 185, s. 41.

¹⁰¹ TD 970, s.34; TD 185, s. 24.

¹⁰² TD 970, s. 65, 71, 72.

¹⁰³ TD 185, s. 25.

¹⁰⁴ TD 266, s. 169.

Tablo 1: XVI. Yüzyılda Aclûn Sancağı'nda Nahiye ve Köylerdeki Vakıflar

Karye adı	Vakfın adı ve vakfedilen şey	(H. 945 / M. 1538)	(H. 955 / M. 1548)	(H. 1005 / M. 1596)		
Aclûn Nahiyesi¹⁰⁵						
Ebu'l-Hurûf	Hisse-i Hz. Ebu Ubeyde Âmir b. Cerrah	-	20	20		
	Hissa-i el-öşür min mâlu'l-vakf	-	278	278		
Deyr-i Beni Kayis/ Kabis	El-öşür min mâlu'l-vakıf	-	278	-		
Kafr-Tara	El-öşür min mâlu'l-vakıf	-	64	75		
Rabad	Vakf-ı Hz. Halilu'r-Rahman aleyhisselam	-	4.900	4.900		
Toplam		0	5.540	5.273		
Beni Alvan Nahiyesi						
Alamun	Hisse-i vakf-ı Haremeynu'ş-Şerifeyn	12 K ¹⁰⁶	2.500	910	1.820	
Ceraş	Vakf-ı Hac ? veledi Ahmed alâ hâdim-i Hz. Hud nebiyullah	-	-	-	12 K	
Sakib	Hissa-i vakf-ı Muhiddin b. Şerefüddin (Harnup)	4 K=	140	6 K=	700	
	El-öşür min mâlu'l-vakıf	-	-	70	70	
Dağa /Rağa¹⁰⁷	Hissa-i vakf-ı Şemsüddin	Zeyt= 4 K	364	220	4 K=	220
	Hissa-i vakf-ı Mehmed b. Ömer (zeyt)	4 K=	364	220	4 K=	220
	El-öşür min mâlu'l-vakıf		100	44		44
Ceba	Hissa-i vakıf-ı Muhibbüddin b. Şerefüddin b. Farfûr	4 K=	894	560		560
	El-öşür min mâlu'l-vakıf		-	56		56
Reymun	Vakf-ı camii karye-i mezbûr Kerm ve zeytûn islami		-	1.300		1.300
Toplam			4.362	4.070		4.990
Gavr Nahiyesi						
Nemrîn	Hisse-i vakf-ı türbe-i Hz. Musa ve rûsûm-u bir feddân ¹⁰⁸ maksûm ve mefrûz		690	694		694
	Hissa-i vakf-ı sultan Berkuk alâ mescidihi ve türbetihi		2.750	2.756		2.756

¹⁰⁵ Rakamlar akçe cinsindedir.¹⁰⁶ Not: K = Kırat demektir.¹⁰⁷ 1538 tarihli defterde Dama yazılmıştır.¹⁰⁸ Öküz veya bir çift öküz anlamına gelen feddan kelimesi, tek veya çift öküzle sürülebilecek arazi miktarını ifade etmektedir. Şam Eyaleti Kanunnamesinde şu şekilde tarif edilmektedir: "Ve feddan deyü çifte derler amma feddan-ı Rumanî ve islami ve feddan-ı hurras ve feddan-ı arz vardır. Feddan-ı Rumanî bir çift, bir gün, bir gece ve ne mikdar sürse ana feddan-ı Rumanî derler. Eger bir gün tamam sürse feddan-ı İslamî derler ve feddan-ı Arabî dahi derler. Ve bir çift ögle vaktine dek sürse feddan-ı hurras ve feddan-ı arz dahi derler". Ünal Taşkın, Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalı, YLT, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2005, s. 136.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

	El-öşür min mâlu'l-vakıf			347	347
Kafreyin	Hissa-i vakf-ı türbe-i hazreti Musa ve rüsüm-u bir feddân		690	665	665
	Hissa-i vakf-ı Sultan Berkuk alâ mescidihi ve türbetihi 19 feddân ¹⁰⁹		-	12.665	12.665
Beyt-i Rama	Hissa-i vakf-ı Nena Hatun ve Zehra Hatun alâ medrese 15 K		1.450	1.500	1.500
	Hissa-i vakf-ı el-Meliku'z-Zâhir Baybars alâ medrese iki K		190	200	200
Ceme-Cor	Hissa-i vakıf-ı Şihabüddin ve ahihi (kardeş) Alemüddin evlâd-ı Şe'îra 1,5 sehim ve rübu' ve sümn sehim min 24 sehim	=1,5 sehim ve rübu' ve sümn sehim min 24 sehim	105	94	94
	Hissa-i vakıf-ı Zeynüddin Ubadeh sehim ve öşür sehim min sehim	20 sehim ve sümn min 24 sehim=	1.207,5	1.006	1.006
	el-öşür min mâlu'l-vakıf	-	-	120	120
	Tahun vakıf-ı ibn Ubadeh	-	-	110	110
Fciyna	Şihabüddin ve ahihi (kardeş) Necmüddin evlâd-ı Şemsüddin	7 K, rub' ve öşür K=	3.682	7 K, rub' ve öşür K= 900	7 K, rub' ve öşür K= 900
	Hissa-i vakıf-ı Zeynüddin Ubadeh	8,5 K, ve öşür min 24 K=	431	8 K, nısf K ve sümn min 24 sehim= 1.053	8 K, nısf K ve sümn min 24 sehim= 1.053
	el-öşür min mâlu'l-vakıf	-	-	195	195
Mezraa-i Sedira ve Es-Suluh Dîk	Şihabüddin ve ahihi (kardeş) Necmüddin ¹¹⁰ ve evlâd-ı Ubadeh 16 K		400	400	400
Kıt'a arz-ı Tellerbain	Vakf-ı evlad-ı Hz. Yaküb aleyhisselâm		-	200	200
Mezraaü'l-Bevib/Büveyb tabi-i Gav	Vakf-ı Hz. Ebu Ubeyde Âmir b. ec-Cerrah		-	100	100
Mezraa-i Me'diye /Mehdiye	Vakf-ı Hz. Ebu Ubeyde Âmir b. ec-Cerrah		800	50	50
Rad'a	Kıta-i Arz karye-i Rad'a vakf-ı Türbe-i Şeyh Hâtür/Fâtür 2 Feddân		300	300	300

¹⁰⁹ XIX. yüzyılda bu miktar değiştirilmiştir. "Günümüzde 1 feddân Mısır'da 4.200,833 metrekaaredir. Ayrıca üçte bir buğday, üçte iki arpa olan beş girâre üründe bir feddân kabul edilmiştir". Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, s. 220.

¹¹⁰ 1596 tarihli defterde Şihabüddin ve ahihi (kardeş) Eminüddin.

MOHAMMAD ALİ BANİ İSSA

	Vakf-ı Ali b. Mehmet b. Beyli fi karye-i Rad'a ve mezraa-i Hamra ve Beyza ve Ebu-Amûd	-	-	6.100
Ziraa¹¹¹	Vakf-ı Sultan el-Melikü'n-Nasır Ebi Said Berkuk alâ mescidih-i fi Mısır 10 feddân	7.150	7.150	7.150
Haseyniye	el-öşür min mâlu'l-vakıf	146	-	-
Mezraa-i el-Mecdu	Vakf-ı Sultan Hoşkadem ala Medresetih fi Masr 12 Feddân	3.000	3.000	3.000
Mezraa-i Hemmeziyeh	Vakıf ma' Arz-ı Bric alâ Zâviye Muâz b. Cebel ma' tahun ve fiha 9 eşhas	-	500	500
Toplam		22.592	34.005	40.105
Kura Nahiyesi				
Kefr-i Avan	Vakf-ı Zeyni b. Mehna b. Yusuf	-	11.750	12.000
Kefr-i Abîl	Vakf-ı Zeyni b. Mehna b. Yusuf	-	7.450	9.000
Kefr-i Keyfa¹¹²	Vakf-ı Emir Bez b. Abdullah 12 K	1.400	1.285	1.500
	el-öşür min mâlu'l-vakıf	140	128	150
Toplam		1.540	20.613	22.650
Salt Nahiyesi				
Mahalle-i Ekrad ve Merdman Kale-i	Cizye-i Nasara alâ Hz. Ebu Ubeyde Âmir b. ec-Cerrah	800	1.650	919
Alakiyun /Alamiyun	Hisse-i vakf-ı haremeyn-i şerifeyn 12 K	2.500	3.500	3.600
		3.300	5.150	4.519
Kerek Nahiyesi				
Kerek	Vakf-ı Camii nisf-ı tahunel-Balağ ve rub'ü't-tahun el-Garbi	-	-	-
	Kıta-i arz'ul-garbi vakf-ı medrese Abdullah	-	-	-
	Kıta-i arz'uş-Şarkye vakf-ı Camii	-	-	-
Temây	Hissa-i Vakf-ı Nebi aleyhisselâm sekiz K	-	2.000	2.500
	Hissa-i Vakf-ı Hz. Halîl aleyhisselâm sekiz K	-	2.000	2.500
	Dekâkîn fi's-sûk-ı ma'mûr bab dört	-	-	4 harap
	An arazi-i Ya'budiyyeh nezd-i KerekKerek	-	-	8 K
	Kıta-i arz tu'raf bi Sağa-Krîd	-	-	-
	Mülk-i Mustafa der Kama 'atik Kale-i Kerek	-	-	-
	Tahun-ı Balatü'l-fevka nezd-i Kerek	-	-	12 K
	Balatü's-süfla Medine-i Kerek	-	-	12 K
	Vakf-ı varak Ali el-Kereki el-Berîdi ala masâlih ec-Camii el-kâ'in bi-l Kerek ve mefarişihî Ali b. Mkaskas	-	-	-

¹¹¹ Ber mücib-i defter-i atik be-yed-i Sinan Paşa.

¹¹² 1538 tarihli defterde Emir Bez ancak 1596 tarihli defterde Emir Mar yazılmıştır.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Vakf-ı Ali el-Kereki el-Berîdî ¹¹³	Arz'ud-Dķir tâbi-i Kerek hissa-i 12 Ķ femin zâlike er-rub' sitte kırarîṭ min erba' ve ıṣrûn kırat tusraf fi mesâlih'üccami'ül-mezkûr min 'imaretihi ve gayri zâlike alâ yedü'n-nâzır vel rub'ul-âher min erba'a ve ıṣrûn kırat li-ķâri'ine'l-kur'ân fi küll-i yevm bi'n-nehâr fi ec-cami'ül-mezbûr hizb-i vahid fi'l-kur'ân'ul-ażım feın ta'zzera vel'ayazu-billah-i surife li-l-fukarâ vel-mesâkîn bi-Mekke muşarrafâ şerrafaha Allah-u, ve'n-nazar li'l-kadı. Tarihu'l-mebî' H. 832, Tarih'ül-vakıf H. 935. ¹¹⁴	12 Ķ	12 Ķ	12 Ķ
Mülk-i Bedrüddin Hasen b. Şerafüddin	Bustan ¹¹⁵ selase kıt'a yu'rafûn bil-Ķıt'a ve el-Vezîr ve bil-Muṭrâra taht-ı nefsu'l-Kerek tamâmen; Tarih'ül-musâdaķa H. 906.	-	Tamamen	-
Mülk-i Hasen Bedrüddin b. Hasen Şerafüddin Ebibeķr	Ķıta-i arz tu'raf bil-Leydñiye nezd-i nefsi-i arz-ı Kerek tamâmen (Zeyt)	-	Tamamen	Tamamen
	Ķıta-i arz tu'raf bi-Sebi' el-Harruba nezd Kerek tamâmen	-	Tamamen	Tamamen
	Ķıta-i arz Büstân tu'raf bi-Garbât İzzedin nezd Kerek tamâmen Tarih'uş-şıra H. 899.	-	Tamamen	Tamamen
	An tahun es-Suveydiyeh der Nefs-i Kerek ala nehr-i Ayne'l-Harra ve Ayne'l-Keķis /el-Kenîs.	-	8.5 Ķ	8.5 Ķ
Hisse-i mülk-i Ebubeķr	-	-	-	
Vakf-ı evlad Ebu-Battah	-	4 Ķ	4 Ķ	
Mülk-i evlad-ı Mühendis	-	Sülüs ve selâs-u kırarîṭ (kırat) ve rub' kırat	Sülüs ve selâs-u kırarîṭ ve rub' kırat	
Vakf-ı evlad-ı Kuveydir (Cerıbdı)	-	2 Ķ	2 Ķ	
Mülk-i Becur	-	-	Sülüs, rub' ve nisf-ı kırat	
Vakf-ı Camii Hazım (Sarım) der nefsi-i Kerek	-	-	4 Ķ	
Mülk evlad Mer'i	-	1.5 Ķ	1.5 Ķ	
Mülk-i Mustafa dızdar-ı Atik Kale	Tahun-ı Balatü'l-fevka nezd-i Kerek	-	12 Ķ	12 Ķ
	Tahun Belat Selar Medine-i Kerek	-	-	Tamamen
Vakf-ı Cami-i Harım nefsi-i Kerek	-	-	-	

¹¹⁴ TD 266, s. 169.

¹¹³ 1596 tarihli defterde Büstân ed-De'ili ve vakıf tarihi 935 yazılmıştır.

¹¹⁵ Aclun Sancağı'nda limon, elma, portakal, incir, kayısı gibi sebze ve meyvelerin yetiştirildiği tarlalardır.

MOHAMMAD ALİ BANİ İSSA

	Kıt'a Nukas-ı fevka nezd-i Kerek	-	8 ₺	8 ₺
	Kıt'a-i arz-ı nezd Seyhur nezd-i Kerek	-	-	-
	Kıt'a-i arz-ı Ümmü'l-Hurub nezd-i Kerek	-	9 ₺	9 ₺
	Kıt'a-i arz-ı Keş'ül-Hubla nezd-i Kerek	-	-	-
	Kıt'a-i arz-ı Deyr-Lecun tu'raf bi Ledar	-	-	-
	Kıt'a-i arz-ı el-Buyza nezd-i Kerek	-	-	-
	Kıt'a-i arz el-Hac Ali nezd-i Kerek	-	12 ₺	12 ₺
	Kıta-i el-Cbûl (ec-Cof) nezd-i kıta-i Şeyh Ahmed	-	12 ₺	12 ₺
	Bustan-ı Leymûn	-	9 ₺	9 ₺
	Bustan-ı Hoca	-	98	98
	Kıt'a-i arz-ı musalla bina-i kadim nezd-i Kerek	-	4 ₺	4 ₺
	Kıt'a-i arz-ı Ebu Kayd nezd-i Kerek	-	12 ₺	12 ₺
	Kerm'ül-Reyyan nezd-i Kerek	-	6 ₺	6 ₺
	Kıt'a-i arz'ul-Medar tu'raf Favk'ul-kale-i	-	-	-
	Kıt'a-i arz-ı el-Leymûna tu'raf bil-Henafî	-	-	-
	Bustan-ı Ebu Zika nezd-i Ayn Musa	-	12 ₺	12 ₺
	Kıt'a-i arz'ul-Ktar 'Ayn Musa	-	5 ₺	5 ₺
	Kıt'a-i arz-ı Ayn'ul-Beyza nezd-i el-Hasna	-	10 ₺	10 ₺
	Kıt'a-i arz-ı Kadrâniyeh Seniyeh tamâmen	-	-	-
	Kıt'a-i arz'us-Semdîniyeh	-	-	-
	Kıt'a-i arz'ul-Kıbla el-fevka nezd-i Ayn Musa	-	10 ₺=	10 ₺
	Kıt'a-i arz'ul-Yevbat nezd-i Ayn-Musa	-	5 ₺=	5 ₺
	Kıt'a-i arz'ul-Hemmane nezd Ayn Musa	-	-	-
	Kıt'a-i arz-ı tu'raf bi Kermü's-Sükkân nezd-i Seniyeh	-	-	-
	Kıta-i Uyûn'us-Seyr nezd-i Kerek	-	6 ₺	6 ₺
	An tahun Süveydi taht medine-i Kerek	-	12 ₺	12 ₺
	Kıt'a-i arz'ul-Bueyda (Bi'r) nezd-i Kerek	-	4 ₺	4 ₺
	Dekâkîn	-	Harap	4
	Kıt'a-i arz'ul-Hemmane nezd-i Ayn Musa	-	-	-
	Kıt'a-i arz-ı tu'raf bi Kermü's-Sükkân nezd-i Seniyeh	-	-	-

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Ribât Şeyh Ahmed Veliyullah el-Meğrabi yusraf ¹¹⁶ fi şem'-i kanadil ve hasır ¹¹⁷ ve imare li'l-fukarâ ve'l-mesâkîn ve'l-müsâfirîni'l-vâridîn-i aleyha ve fi kurrâ-i hatm-i şeriîf fi şehr-i Ramazani'l-mübârek ve'l-mevlîdî'n-Nebevî aleyhisselâm fi şehr-i Rebiülevvel/Rebiyülevvel. ¹¹⁸				
	Kıt'a-i arzü'l-Menzil el-Mebrek tâbi' Ayn Musa	-	-	-
	Kıt'a-i arz-i İsmâil nezd-i Mezraa-i İssa	-	-	-
	Kerm yu'raf bi Kıt'a-i er-Riyat nezd-i Kerek	-	-	-
	Kıt'a arzü'l-kerm ¹¹⁹ tahte'l-kal'a	-	-	tahte'l-kal'a
	An arazi-i kerm Ahmed en-Nağş nezd-i Kerek	-	12 K	12 K
	Eşcâr-ı zeytûn nezd-i Tayba	-	4 gars	4 gars
	Dekkâkîn	-	8K	Mamûr 4 Harap 2
	'An arazi-i Ye'budiyyeh nezd-i Kerek	-	8K	8K
	Kerm taraf be-dayet-i Mesud ¹²⁰ nezd-i Kerek tamâmen	-	-	-
Toplam		Kırat olarak kaydedilmiştir.¹²¹	4.098	5.098
Şüvbe Nahiyesi				
	Mezraa-i 'Uyûn be-yed-i ahali-i Şüvbe	-	900	-
	Kıt'a arz-ı vakf-ı Sina fi vadii'l-Mesar/Meğar	-	200	250
	Kıt'a arz-ı vakf-ı Tur-ı Sina fi Vadi-i Necd	-	300	350
	Mülk-ü vakf-ı der Kerek	-	-	-
	Mülk-i vakf der Kerek vakf-ı Hz. Nebi aleyhissalatu vesselam	-	-	-
	Arzû'l-Kunaytra nezd-i tahunü'l-fevka	-	-	-
	Ayn-ı bustan-ı Şem'un	-	12 K	12 K
	An bustanü'd-De'iyli nezd-i karye-i Cuzeh/Cevze	-	12 K	12 K
	Vakıf-ı Cafer b. Ebu Talib (et-Tayyâr)	-	-	-
	Kıt'a arzü'l-Burc nezdü'l-medine (Kerek). ¹²²	-	-	-
	Vakıf-ı medrese-i Cârullah Amami / (Hamami) arz Ayn b. Mer'i vel-Büstân, el-Hamra, Ebu et-Tat ve kerm et-Tekli ve Celab el-Hamra ila et-Tebr	-	-	-

¹¹⁶ Kandil yakılmasına sarfedilmesi.

¹¹⁷ Hasır, yere serilen sergi

¹¹⁸ TD 266, s. 187; TD 185, s. 99.

¹¹⁹ Üzüm bağı.

¹²⁰ Mesud yönünde bulunan bağ.

¹²¹ Diğerleri gars ve kırat olarak kaydedilmiştir; Gars-ı eşcâr: Dikilmiş ağaç olup, ağaç dikilmiş arazi için de kullanılır.

¹²² Yani Kerek şehri yakınındaki Burc adındaki toprak ve yer.

Toplam	0	1.400 diğerleri kırat olarak kaydedilmiştir.	600 diğerleri kırat olarak kaydedilmiştir.
Hâsıl el-öşr min mâlü'l-vakf	32.394	74.876	82.635
Hâsıl el-öşür min dîn-i mâlü'l-vakıf	32.108	76.980	81.450

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde; gelirin tamamı vakfa veya mülke ait ise dirlik sahibi “*el-öşr*” adıyla toprak mahsulünün bir kısmını üzerine alır. Bu pay genellikle vakfa tahsis edilen gelirin onda birine eşittir.¹²³

Yukarıda da izah edildiği üzere XVI. yüzyılda (1538-1596 yılları arasında) Aclûn Sancağı'ndaki vakıflar, mescit, medrese, sahabe ve evliya türbeleri gibi hayır vakıfları ile Zeyni b. Mehna'ya vakfedilmiş.¹²⁴ Şihabüddin ve kardeşi Alemüddin'in Ceme-Cor köyüne zürri vakfedilmesi, yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi bazı köylerin gelirlerinden paylar Ubâde oğulları Şihabüddin ve kardeşi Alemüddin'e vakfedilmesi gibi aile soylara dayalı zürri vakıfları içermektedir.

İslam dünyasının tamamı tek bir coğrafya veya dini coğrafya olarak kabul edildiği için vakıflar sadece bir bölgeyle sınırlı kalmamıştır. Öyle ki Şam merkezli bir vakfın Hicaz ve Mısır'da faaliyet gösterdiğine rastlanabilir. Mekke ve Medine'deki iki büyük mescit, İslam dünyasında en fazla sayıda vakfa sahip olmuştur. Sultan Berkuk tarafından Gamrîn/Nemrîn köylerinde ve Gavr kasabasındaki Kefrîn ve Zira'a köylerinde mescide ve türbeye yapılan vakıflar gibi vakıflar çeşitlilik göstermektedir. Vakıf yeri bütün bir köy ya da belirli bir yöndeki birkaç köy olabilir. Üstelik bazen vakıf gelirlerinin vakıf işlerine harcanmak üzere hisselerle ayrıldığına veya paylara bölündüğüne de rastlamak mümkündür.¹²⁵ Alamun köyünün gelirlerinden 12 kırat iki Mescid-i Haram (*Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî*) için ayrılmıştır. Gavr kasabasındaki Beyt-i Rama vakfının gelirlerinden iki kırat el-Zahir medresesine tahsis edilmiştir. Ceme-Cor köyü vakfının gelirleri, vakfedenin isteği üzerine birçok kişinin yararlanması için hisse ve paylara bölünmüştür.¹²⁶

Aclûn Sancağı'nın zürri ve hayri vakıfları, mescidler, evliya türbe ve makamları, yolcular, mescid hizmetlileri, fakir zaviyeler ve medreseler gibi birçok alan ve nahiyeyi kapsamakta idi. Örneğin; Hammazîneh Çiftliği, Bric köyü ile birlikte Muaz b. Cebel Zaviyesi'ne vakfedilmiş dokuz hizmetkâr ve fakirin yaşadığı bir yer idi.¹²⁷ Buna karşılık vakfedilen eserler çeşitlilik göstermektedir. 266 defterde, Ali el-Kereki el-Berîdi'nin, caminin müfettişleri ve Kur'an okuyucuları da dahil olmak üzere birkaç parçaya bölünmüş. Kerek'te camideki çıkarları üzerinden Ed-De'îli Bustanın gelirlerini vakfedildiğine dair bir atıf yapılmıştır, bu da mümkün olmazsa, bu gelir Mekke-i Mükerreme'deki fakir ve muhtaçlara harcanır.¹²⁸

Tabloda tamamen belirli bir yere adanmış 20'den fazla arazi görüldüğü gibi, bağışlanan araziler de bulunmaktadır. Aynı şekilde tabloda üzüm ve limon bağlarının da bağışlandığı görülmektedir. Bu bağlamda, tabloda zeytinliklerin Reymun köyün camisine vakıf olarak tahsis edildiği 1.300 akçe görülmektedir.¹²⁹ Üç meyve bahçesi, Kerek yakınlarındaki limon bağının bir hissesi, Cûra Köyü yakınlarındaki ed-Da'ile bahçesi, ribât (bağ) olarak bilinen hayır vakfı, Kerek nahiyesine bağlı Tayyibe Köyü yakınlarındaki zeytin ağaçları Kerek Camii'ne bağışlanmıştır.¹³⁰

Tabloda değirmenlerin de vakfedilmiş olduğu görülmektedir. Zeynüddin Ubadeh Vakfı, El-Balat değirmeninin yarısı ve ed-Deyr değirmeninin dörtte biri, Suveydi değirmeni vakfı ve Kerek Şehri yakınlarındaki el-Avn değirmeni Kerek Camii'ne vakfedilmiştir. Bunun yanı sıra Beni Alvan Nahiyesi'ne bağlı Rağa/Dağa Köyü'nden de bir miktar zeytinyağı bağışlandığı tabloda görülebilir. Şemsüddin b. Zaman dört kırat zeytinyağından 728 akçe,¹³¹ Muhammed Bin Ömer b. Zaman ise üç kırat zeytinyağından 220 akçe payını vakfetmiştir.¹³² Ayrıca Mustafa dizdar'ın Kerek'teki dükkânlar da vakfedilmiş, ancak vakfedilen dükkânlardan dördünün harap olduğu, diğerlerinin ise çarşıda olduğu kaydedilmiştir.¹³³ Tahrir defterlerinde ticari ve sınai faaliyetlere ait vergilerin, bilhassa da vilayetler, kasabalar ve şehirler söz konusu olduğunda pazar vergilerinin grup halinde ve vergi miktarlarının da genel bir toplam altında kaydedildiği bilinmektedir. Bundan dolayı, Aclûn

¹²³ Taşkın, agm, C. 4, S. 7, s. 252.

¹²⁴ TD 970, s. 10-9.

¹²⁵ TD 185, s. 10-11.

¹²⁶ TD 185, s. 12.

¹²⁷ TD 185, s. 60.

¹²⁸ TD 266, s. 169.

¹²⁹ TD 266, s. 76. TD 185, s. 38.

¹³⁰ TD 185, s. 98-101.

¹³¹ TD 970, s. 19-20.

¹³² TD 185, s. 25.

¹³³ TD 266, s. 187.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

sancağı'ndaki pazarlarda satılan ürünler "*Bâc-ı bazar*" adıyla tahrir defterlerinde toplam olarak kaydedilmiştir.¹³⁴ Bununla birlikte, defterlerde Kerek'in payına birkaç dükkân vakıf olarak bulunmuştur.

Kerek'teki vakıflardan 1548 ve 1596 tarihli defterlerde geçerken, 970 numaralı defterde bu vakıflardan bahsedilmemiştir. Kerek ve Şûvbeke nahiyelerinde vakıfların yaygınlaşması, bu bölgenin Şamî hac yolu üzerinde bulunmasının yanı sıra Memlûkler ve Eyyubiler'in ardından da Osmanlıların ilgisinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Kerek'te (H. 8 / M. 630) yılında Mu'ta savaşında şehit olan sahabelerin kabirlerinin bulunması bunun başlıca sebeplerinden olabilir. Bu sahabeler, Abdullah b. Ravaha, Cafer et-Tayyar b. Ebu Talib ve Zeyd b. Harise'dir. Tabloya bakıldığında vakfın o dönemde uyguladığı ekonomik faaliyetlerin toplamını oluşturan üretim kaynaklarını kapsadığı görülmektedir.

5. XVI. Yüzyılda Tapu Tahrir Defterlerine Göre Aclûn Sancağı'nda Mülkler

Osmanlı kanunnâmelerinde toprak beş kısım olarak ele alınmıştır.¹³⁵ Bunlardan biri: Arâzi-i Mevkufe, Vakıf arazilerine verilen isimdir. Bu tür topraklar mülk olup olmamasına göre iki kısım altında toplanmıştır. Bunlardan mülk arazi, maliki tarafından belirli bir gayeye tahsis edildiği takdirde "*Sahih Vakıf*" ismini alır. İkinci olarak da mirî araziden bir kısmının veya tasarruf hakkının tümünün vakıf haline getirilmesi halinde ise "Tahsisat kabilinden vakıf" şeklinde ikinci kısım vakıf ortaya çıkar. Bu gibi toprakların vergileri dini, ilmi ve sosyal müesseselere tahsis edilmektedir. Vakıf reayası, arazisi hangi vakfa bağlanmışsa, öşür vergisini o vakfın mütevellisine verir ve o da vakıfnamesi gereğince bunu gerekli yerlere harcardı.¹³⁶ Ayrıca mülk sahiplerinin hakları mutlak'tır: mülklerini isterse satar, dilerse bağışlar, murad ederse vakfedebilir. Bu nevi toprak mülkler, menkul ve gayri menkul diğer mülkler gibi sayılabilir.¹³⁷

1596 tarihli defterde birçok vakıf ve mülk teparakları vurgulanmıştır. Emir Hasen b. Ne'îr el-Gazzâvi, Aclûn Sancağı'nda en fazla mülke sahip olanlardan biridir. Hasen b. Ne'îr bölgenin en önde gelen zaimidir. 1596 tarihli defterde Emir Hasen b. Ne'îr olarak zikredilmiş ve mülkünün Kura nahiyesinde olduğundan bahsedilmiştir.¹³⁸

Bu çerçevede şuna da işaret etmek gerekir ki; Aclûn Sancağı'nda ismi zikredilen bir zaim ve mülk sahibi daha vardı ki o zaim Hasen b. Kıbad'dı. Ancak 1596 tarihli defterdeki bilgilerle 1538 tarihli defterdeki bilgiler incelenip karşılaştırıldıktan sonra bu zaimin Emir Hasen b. Na'îr'in kendisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: 1538 Tarihli Deftere Göre Emir Hasen b. Na'îr'in Mülkü

Karye ve Mezraa	Pay	Akçe
Karye-i Haṭla	8 K=	1.000
Kefr-i Tara	12 K=	750
Mezraa-i Nûl	-	500
Karye-i İştâbl	12 K=	1.165
Mezraa-i Cel'ed	-	500
Karye-i Osra	12 K=	1.000
Mezraa-i Cefil	4 K=	100
Toplam	48 K=	5.015

Bu zaim, 1538 tarihli defterde müteaddit yerlerde Emir Hasen b. Na'îr olarak geçmektedir. Bu konuda yapılan açıklamalardan anlaşıldığına göre; bu zaimin etki alanı Aclûn nahiyesindeydi, zira birkaç çiftliğe ve bu nahiyeye ait bazı köylerin hisselerine sahipti.

Tablo 3: 1596 Tarihli Deftere Göre Emir Hasen b. Na'îr'in Mülkü

Karye ve Mezraa	Pay	Akçe
Karye-i İştâbl	12 K=	1.000
Kefr-i Tara	12 K=	250
Karye-i Osra	12 K=	1.500

¹³⁴ Kemal Çiçek, "Osmanlı Tahrir Defterlerin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları", s. 54.

¹³⁵ Burada *Arâzi-i Mevkufe* yukarıda bahsedildi, *Arâzi-i Metruke*: Terkedilmiş topraklar kaydedilmektedir. *Mirî arazi*: içinde kabul edilmektedir, Bir mülkiyet veya tasarruf hakkına konu edilemez, sadece kamunun yararına sunulabilir. *Arâzi-i Mevat*: Hiçbir işe yaramayan arazilerdir. Kimsenin tasarrufunda olmayan topraklar olarak tarif edilebilir. Bir yerin mevat arazi sayılıp sayılmaması, oranın ihyâ edilip edilmeyeceği ile ilgilidir. *Arâzi-i Emiriyye*: Bu tür toprakların mülkiyeti devlete ait bulunmakta idi. *Arâzi-i Memlûke*: Bu tür toprakların tasarruf hakkı tamamıyla sahiplerine aitti. Bkz. İnalçık ve Quataert, *age*, s. 75-76; Mundy ve Smith, *age*, s. 16-17 Halaçoğlu, *agm*, s. 79-81;

¹³⁶ Halaçoğlu, *agm*, s. 79-81; Mundy, Richard, *age*, s. 32; İnalçık, Quataert, *age*, s. 75-76.

¹³⁷ Barkan, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller..." s. 911.

¹³⁸ TD 185, s. 15-18.

Karye-i Hatla	8 K=	500
Mezraa-i Hebennek	4 K=	120
Mezraa-i Sa'ed	Kâmil	50
Mezraa-i Nûl	Kâmil	100
Toplam	48 K=	3.520

Tablolara bakıldığında, bu zaimin tasarrufundaki zeameti 1538-1596 yılları arasında yıllık 1.495 akçe artırıldığı görülmektedir. Öte yandan, 1596 tarihli defterde Hebennek ve Sa'd¹³⁹ gibi bazı çiftliklerin ortadan kaybolmuş olup, yerine Cefil ve Cel'ed geldiği görülmektedir.

Kerek nahiyesinde mülkler, arazi, bağ ve değirmenleri kapsamaktaydı. Yukarıda bahsedildiği gibi bunların sahipleri üç kişidir. Bunlar; bir bağı bulunan ve (H. 906 / M. 1500) yılında onaylanan Bedrüdün Hasen b. Şerafüddin, bir arazisi (H. 899 / M. 1493) yılında satın alınmış olan ve üç arazi sahibi Hasen b. Bedrüdün b. Hasen Şerafüddin Ebu Bekir, Kerek ve yakınlarındaki Balat tahnunda (Balat değirmeninde) hissesi olan Eskikale'nin dizdarı Mustafa'dır,¹⁴⁰ Kerek yakınlarındaki bir Süveydi tahnunu dört kişinin ortak mülküdür. Bunlar; Ebu Bekir, Cerbidi'nin oğulları, Baym'dır ve Da'n'nin oğullarıdır. Cerbidi'nin oğulları ve Ebu Battah'ın oğulları gibi bazı insanlar, kendi mülklerinden hisselerini zürri vakıf haline getirmişlerdir. Ayrıca, 1548 ve 1596 tarihli tahrirlerine göre, Kerek nahiyesinde mülk-i evlad-ı Mühendis, Hissa-i mülk Ebu-Bekir, Mülk Becûr ve Mülk Evlad Mer'in'in oğulları gibi bazı mülkler de vardı.¹⁴¹ Önceden belirtildiği üzere bu mülklerden bir hisse Sarim Camisi'ne vakfedilmiştir.¹⁴² Buna ek olarak 522 numaralı Evkaf defteri, Aclûn Sancağı'nda Kahvane ve el-Cûna köyündeki Hacı Mustafa b. Ahmed er-Rumi, Musa b. Abdurrahman b. Sevkan, Nasırüddin Mehmed b. Davud ve Hac-ı Ali b. Abdullah'ın mülkü gibi bazı mülklerden evkaf defterinde kayıtlıdır, mülkiyet tarihi H. 951/ M. 1545 yılıdır.

Burada değinilmesi gereken husus, vakıf ve mülk sahipleri mülkiyeti kendilerine ait olan bu toprakları işleyen köylüden yalnız bir toprak kirası isteme hak ve salâhiyetine haiz bulunmaktadır. Malikâne hissesi tabir edilen bu toprak kirası ise, umumiyetle mahsulün (mahsule hububat, bağ, bahçe, bostan ve kovan öşrü ile değirmen resmi dahildir) beşte, yedide veya onda biri olarak kabul edilmiştir.¹⁴³

6. Aclûn Sancağı'ndaki Vakıf ve Mülk Sisteminin Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Dini Hayata Etkisi

6.1. Sosyal Etkisi

Aclûn Sancağı'ndaki vakıf eserler ve mülkler, XVI. yüzyıl boyunca bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel ve dini hayatında önemli bir rol oynamıştır. Vakıflar dini ve kültürel hizmetleri yürütmek açısından yerel halka hizmet etmekteydi.¹⁴⁴ Ayrıca, Vakıfların sosyal-kültürel hayata en önemli etkisi eğitimin bölgede yaygınlaşmasını sağlaması, diğer bir ifadeyle, eğitim için uzak bölgelere gidemeyen çocukların kendi şehrinde eğitim almasına katkı sunmasıdır. Osmanlı devleti, eğitim ve bakım gibi bazı temel ihtiyaçlardan yoksun olan topluluklara sosyal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Bu anlamda vakıf kurumları, özellikle de Mekteb ve medreseler; darü'l-kurra, darü'l-hadis ve zaviyeler gibi toplumsal eğitim merkezleri olarak hizmet vermiştir. Öğrencilere İslam şeriatı, ilahiyat ve diğer dini konular ile okuma ve yazma ilkelerini öğrenebilecekleri bir yer sağlamışlardır. Tahrir defterlerinde, kamu yararına hizmet etmek üzere bu tür vakıf eserleri kuranların ve mülklerini vakfedenlerin isimlerine atıfta bulunulmuş ve bu isimlere önceki (Tablo 1'de) daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Aslında, bu defterler incelendikten ve vakıfların buldukları yerler için tablolar hazırlandıktan sonra, bu vakıfların çoğunun Aclûn Sancağı'nın güneyinde, yani Kerek ve Şûvbe bölgelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.¹⁴⁵

Bunun nedeni, bu bölgelerde Bedeviler, Hristiyanlar ve yerel köylülerin nüfusunun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, el-Kerek ve el-Şuvbe kalelerinin varlığı, bu tür sakinleri güvenlik ve koruma arayışıyla oraya gelip yerleşmeye teşvik etmiştir. Fakat bazıları vergi ödememek için ormanlara kaçarken bazıları ise haraç ödememek için dağlara ve engibeli arazilere çıkmıştır. Buna bir örnek olarak, ağır vergiler ödemeyi reddeden ve 970 numaralı defterde 1.000 haneden fazla oldukları tahmin edilen A'râb Mehmet Bey isyanı'na katılanlardır. Ayrıca, defterin yazarı (muhterir), bazı Urban toplulukların isyan ettiğini, kendilerinin ve hayvanlarının kayıt edilmesine izin vermediğini belirtmiştir.¹⁴⁶ Bunlardan yeni deftere 1.500 haneden oluşan ancak sadece 101 hanenin kayıt edildiği Beni Mehdi topluluğu ve sadece Beraka oğlu Şeyh Meşleb'in grubunun kayıt edildiği Mehmet Bey önderliğinde isyan eden A'râb Muhammedi grubu örnek olarak gösterilebilir. Defterde,

¹³⁹ TD 185, s. 16.

¹⁴⁰ TD 185, s. 100-101.

¹⁴¹ TD 185, s. 101; TD 266, s. 169.

¹⁴² TD 185, s. 100-101; TD 266, s. 169.

¹⁴³ Barkan, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku..." s. 912.

¹⁴⁴ Kozak, Bir Sosyal Siyaset..., s. 20.

¹⁴⁵ TD 266, s. 146-187; TD 185, s. 79-101.

¹⁴⁶ TD 970, s. 82.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

A' râb Kerîm ve Beni Saħr gruplarının, hayvanları için belirlenen haraç tutarını ödemesine ek olarak Sıpaħi (Toprak sahibine) haracını ödemesi şartı ile zaman zaman bu toprakları ekebilecekleri de belirtilmiştir. Bu bilgilerden, bu bölgelerin nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ve fırsat buldukça sık sık isyan ilan ettikleri anlaşılmaktadır. İtaatsizlik ilan ederek vergi ödemekten kaçınan bu büyük kitlerler hesaplandığında o bölgedeki nüfus yoğunluğu netleşir.¹⁴⁷ Ayrıca, vergiden kaçmaları, meydana gelen savaşlar, iç ve dış göçler, ekonomik ve sosyal problemler ile toprak sisteminin tanzim edilememesi nedeniyle, vakıfların ve devletin gelirleri düşer ki bu yönüyle de vakıflara negatif bir etki olur.¹⁴⁸ XVI. yüzyıl sonunda meydana gelen Celali isyanın yaptığı tahribat bu hususta etkili rol oynamıştır.¹⁴⁹ Buna göre Osmanlı Devleti, bu sancaktaki vakıf sistemini bölge sakinlerinin yararlanabileceği bir dayanak olarak onaylamıştır.

Fakat, XVI. yüzyılın sonunda, sancaktan toplayacakları harç gelirlerinden endişe duyan Sebahiyele tarafından vakıf ve mal müesseseleri tahditlere tabi tutulmuştur. Mülk ve vakıfların kendilerine verilen imtiyazlardan istifade ederek gelişip isyana kalkışmalarını ve arzu edildiğinden fazla büyümelerini siyaseten önlemek için bu nevi mülk ve vakıfların usulsüz bir şekilde genişlemesine mâni olacak tedbirler alınmıştır.¹⁵⁰

6.2. Ekonomik Etkisi

Aclün Sancağı'ndaki vakıf kurumları ve mülkler, XVI. yüzyıl boyunca bölge üzerinde önemli bir ekonomik etkiye sahip olmuştur. Bu kurumlar, tarım arazileri ile pazar ve dükkân gibi ticari binalar da dâhil olmak üzere çeşitli mülklerin yönetiminden ve bakımının yerine getirilmesi konusunda faaliyet göstermekteydi.¹⁵¹ 1596 tarihli defterde, bazıları inşa edilmiş bazıları ise harap olmuş¹⁵² dükkânlar için yapılan bazı vakıflardan bahsedilmektedir. Aclün Sancağı'ndaki vakıf kurumları ve mülklerin temel ekonomik etkilerinden biri, tarım ve arazi yönetimini teşvik etmedeki rolüdür. 1 No. tablolarına bakıldığında, bu sancaktaki tarım arazilerinden çoğunun vakıf kurumları tarafından yönetildiği ve vakıfların gelir kaynakları oldukları net bir şekilde görülmektedir. Bu araziler buğday, arpa ve zeytin de dâhil olmak üzere çeşitli ürünler üretmek için kullanılmaktaydı. Vakıf kurumları, sulama ve gübreleme de aralarında olmak üzere bu arazilerin bakımını yürütmekteydi. Vakıf arazilerindeki tarımsal üretim, yerel tüketim ve ihracat için gıda maddeleri ve diğer emtialar sağladığı için bölgenin ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunmuştur. Bu ürünler aynı zamanda vakfedenler tarafından bazı dini vakıflara ve diğerlerine hizmet etmek üzere vakfedilmiştir.¹⁵³

Bu vakıfların ve mülklerin varlığı, bölgedeki tarımsal üretimin artmasına ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu vakfiyelerin muhtelif bölgelere dağılması neticesinde bazı bölgelerde iktisadî ve ticarî faaliyet hareketinin yoğun olduğunu görmekteyiz ve bunun delili de Nefs-i Aclun ve Kerek nahiyesinde bazı dükkân ve çarşıların varlığıdır.

Vakıf kurumunun şehre pozitif etkisi de gayrimenkul ve ticari amaçlı kullanılacak binaların kiralanmasında sahip oldukları roldür. Birçok vakıf sahip olduğu çarşı ve dükkânlar gibi ticari amaca hizmet eden akarlarını kiralama yoluyla gelirleri artırdığı gibi, şehrin ekonomisinin canlanmasında önemli bir rol oynardı. Bu mülklerden elde edilen kira geliri, vakıflara diğer faaliyetlerini desteklemek için kullanabilecekleri bir gelir kaynağı sağlamıştır. Bu kira geliri aynı zamanda istihdam olanakları sağlayarak yerel ekonomiye katkıda bulunmuş ve yerel işletmeleri de güçlendirmiştir.

6.3. Kültürel ve Dini Etkisi

Aclün Sancağı'ndaki vakıf kurumları ve mülk, XVI. yüzyıl süresince bölge üzerinde açık bir kültürel ve dini etkiye sahip olmuştur. Bu kurumlar, camiler, medreseler, zaviyeler, sahabe türbeleri ve diğer dini yapılar da dâhil olmak üzere hayrat ve mevkufatın yönetim ve bakımından ve bakımından sorumlu idi. Ayrıca kültürel ve dini değerlerin teşvik edilmesinde ve yerel halka eğitim fırsatları sağlanmasında da önemli bir rol oynamışlardır. Gavr nahiyesindeki Nemrîn köyünün Hz. Musa'nın (a.s) mezarına vakfedilmesi¹⁵⁴ ve Er-Rabad köyünün Hz. İbrahim'in (a.s) mezarına vakfedilmesi¹⁵⁵ Şûvbek nahiyesinde vakf-ı Hz. Nebi (as.)¹⁵⁶ gibi peygamberlerin mezarlarına yapılan bazı vakfiyelere atıfta bulunulmuştur, Sahabe Ebu Ubeyde'nin mezarının vakfedilmesi gibi sahabelere ve

¹⁴⁷ TD 970, s. 83-92.

¹⁴⁸ Kemal Çiçek, "Osmanlı Tahrir Defterlerin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları", s. 42, 53.

¹⁴⁹ Fatma Acun, agm, s. 322; "Doğan Yörük, The Economic Structure of The Sudiremi Nahiy in The 16th Century", *Conference New Trends in Ottoman Studies Papers CIEPO Symposium Rethymno*, Presented at the 20th, 27 June - 1 July 2012, Girit 2012, s. 309.

¹⁵⁰ Barkan, "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku..." s. 919.

¹⁵¹ TD 185, s. 79.

¹⁵² TD 185, s. 99-100.

¹⁵³ TD 266, s. 149, 154, 168, 187.

¹⁵⁴ TD 970, s. 53, 55.

¹⁵⁵ TD 185, s. 28.

¹⁵⁶ TD 266, s. 187.

Sultan Berkuk'un mezarının, ¹⁵⁷camisinin ve diğer vakfiyelerinin vakfedilmesi gibi önceki I No. tablolarla ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

1596 tarihli defterde bu tür eğitim amaçlı vakıflardan söz edilmektedir. Şüvbe nahiyesinde Cârullah 'Amami Medresesi için bir vakıf kurularak ve üzerine Ayn b. Mer'i vel-Büstân, El-Hamra, Ebu et-Tat, Karm, Tekli, Celab ve el-Hamra ila et Tebr arazileri gibi araziler de vakfa gelir kaydedilmiştir. ¹⁵⁸Tahrirlerinde kaydedilen vakıfların çoğu köylülere ait olmasına rağmen, bazı vakuf ve mülklerin de farklı dini ve sosyal sınıflara ait olduğu görülmektedir. Bu durum, bölgede farklı sosyal sınıflar arasında bir hiyerarşi oluşmasına ve bu hiyerarşinin belirli bir düzene kavuşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla sipahi veya sorumlu kişi ile doğrudan bağ kuran ve güçlenen aileler olduğu söylenebilir. Vakfın önemi yerel halk arasında da ortaya çıkmıştır, peygamberlere, sahabelere ve padişahlara yaptıkları vakıflarla ünlenen ve onları sosyal statüye kavuşturan pek çok aile bulunmuştur.

Buna ek olarak, Sultan Nana hâtûn, Zehra hâtûn ¹⁵⁹ ve El-Melikü'z-Zâhir Baybars ¹⁶⁰ vakıfları gibi bazı padişahların medreseler için kurulan vakıfları da vardır. Vakıf kurumları bölgesel dini yaşam üzerinde önemli bir etkiye sahip idi. Buna göre, vakıf kurumları tarafından yaptırılan ve yaşatılan camiler, medreseler, zaviyeler yerel toplumun dini hayatı ve eğitimi yaşamında önemli bir merkez olmuştur. Bu kurumlar, ibadet ve dini eğitim için bir mekân sağlamış ve yerel halk sosyal bağları güçlendirirken, dinî ve kültürel hayatın gelişmesini ve dindarlık duygusunun gelişmesine yardımcı olmuştur. Dini değerlere ve eğitime odaklanma ise bölgedeki dini inanç ve uygulamaların şekillenmesine yol açmış ve farklı bir dini kimlik geliştirilmesinde etkili olmuştur. Bu defterler, söz konusu vakıfları vakfedenlerin ilgi alanlarından bazılarını işaret etmektedir. ¹⁶¹

Vakıf kurumları tarafından kurulan medreseler ve zaviyeler, öğrencilerin İslam Şeriatı, ilahiyat ve diğer dini konulara erişimini sağlamıştır. Bu eğitim aynı zamanda yerel toplumda güçlü bir İslami kimlik duygusunun ve kültürel değerlerin gelişmesine de vesile olmuştur. ¹⁶² Ayrıca bölgedeki dini ve kültürel uygulamaların şekillenmesinde etkili olan yüksek eğitimli âlimler ve dini liderlerden oluşan bir kadronun gelişmesine de öncülük etmiştir.

6.4. Demografik Etkiler:

Tahrirlerinde yer alan mülklerin sahiplerinin isimleri, kökenleri ve meslekleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler, bölgedeki demografik yapı hakkında da ipuçları vermektedir. Örneğin, mülk sahiplerinin çoğunluğu Arap kökenli olmakla birlikte, Memlük, Türkmen ve Kürt kökenli mülk sahipleri de bulunmaktadır. Örneğin, Aclûn nahiyesinde Memlük sultanların vakıfları ve Salt nahiyesinde Mahalle-i Ekrad bunlardan birkaçıdır. Osmanlı padişahlarının çeşitli sancaklardaki vakıf müesseselerine olan ilgisine rağmen, bu üç defterde Osmanlı padişahlarının Aclûn Sancağı'ndaki vakıflarından birine ilişkin herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Yani XVI. yüzyılda bu sancakta bir Osmanlı padişahı tarafından tahsis edilen bir vakfa rastlamadık.

Aclûn Sancağı'ndaki bölgelerde bu vakıflar, daha çok sakini kendine çekmiş, toplum yaşamının iyileştirilmesine ve gerekli hizmetlerin sağlanmasına büyük katkı sağlamış olsa da vakıfların sadece nüfusun artıp azalması üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu söylenemez. Dolayısıyla vakıfların buldukları bölgelerde yaşayanların hayatlarının ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesinde ve toplum için gerekli olan temel hizmetlerin sağlanmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu husus vakıfların sunduğu hizmetlerin nitelik ve niceliğine bağlıdır. Üstelik, bu vakıflar bölgede nüfus büyütmenin ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesine katkıda bulunur.

SONUÇ

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında Aclûn Sancağı'nın toprak idaresi hakkında temel kaynağımız olan 1538, 1548 ve 1596 tarihli tahrir defterleri bu bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını anlamamız açısından önemli olmalarının yanı sıra bölgenin din, eğitim ve vakıf müesseselerin gelişimine de ışık tutmuş ve tutmaktadır. Aclûn Sancağı'nda tesis edilen vakıflar sancaktaki dini ve kültürel hizmetlerin gelişimine ve finansmanına önemli katkılarda bulunmuştur. Eğitim, hayırseverlik, sosyal refah, dini ve kültürel faaliyetler ile yerel kimliğin desteklenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Aclûn Sancağı'ndaki vakıfların Ramazan ayında fakir ve muhtaçlara, Kur'an okuyucularına, Mekke'deki Ulu Camii'ye, peygamber ve sahabe türbelerine, padişahların okullarına ve camilerine, bazı zaviyelere ve mescitlere vakfedildiği ortaya konulmuştur. Bu etkiler bölgedeki

¹⁵⁷ TD 970, s. 64.

¹⁵⁸ TD 266, s. 187; TD 185, s. 98-99.

¹⁵⁹ Nena hâtûn ve Zehra hâtûn ala medrese-i 15 Kırat TD 185, s. 98-99.

¹⁶⁰ Beyt-i Rama köyünde el-Melikü'z-Zâhir ala medrese-i 2 kırat. TD 185, s. 12.

¹⁶¹ TD 266, s. 166-167.

¹⁶² Vakıf ve sosyal yönüyle ilişkisi hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açısından Vakıflar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985, ss. 55- 58.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

sosyal uyumun sağlanması açısından, farklı kültürlerden insanların aynı vakıfardan faydalanabilmelerine katkıda bulunmuştur. Aclûn Sancağı'ndaki vakıfların birçok açıdan görülebilir. Bu katkılardan bazıları ekonomik, sosyal, dini ve demografik etkilerdir.

Osmanlı padişahlarının çeşitli sancaklardaki vakıf müesseselerine olan ilgisine rağmen, bu üç defterde Osmanlı padişahlarının Aclûn Sancağı'ndaki vakıflarından birine ilişkin herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Yani XVI. yüzyılda bu sancakta bir Osmanlı padişahı tarafından tahsis edilen bir vakfa rastlanmadık.

Ayrıca bu çalışma aynı zamanda vakfın tahsis edildiği ciheti hakkında da önemli bilgiler sağlamıştır. Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Hz. İlyas ve Hz. Yaküb aleyhisselâm gibi bazı peygambeler ve Hz. Muâz b. Cebel, Ebu Ubeyde Âmir b. ec-Cerrah ve Cafer Et-Tayyar gibi bazı sahabe vakıflarına padişahların katkısı de bahsedilmiştir. Ayrıca El-Melikü'z-Zâhir Baybars, Sultan Barkûk ve Hoşkadem, Nena hâtûn ve Zehra hâtûn gibi sultanların ve Emir Bez b. Abdullah ve Emir Hasen b. Na'îr'in gibi bazı emirler için bazı vakıflardan da bahsedilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Osmanlı Arşiv belgeleri:

BOA TD 970, (*Mufassal Tapu Tahrir Defteri*).

BOA TD 266, (*Mufassal Tapu Tahrir Defteri*).

BOA TD 185, (*Mufassal Tapu Tahrir Defteri*).

BOA TD 522, (*Defter-i Evkaf ve Emlak Livâ-i Gazze, Kuds-i Şerif, Safed, Nablus, Aclûn*).

2. Ana Kaynaklar:

İBN BATTÛTA, Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (Tz.) “*Seyahatnâmesi*”, *Rihletü İbn Battûta / Tuhtetü'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfar*. C. 1, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Kültür Merkezi.

İBNİ TAGRİBERDÎ, Cemaleddin-Ebi'l-Mehasin-Yusuf, *en-Nücûmu 'z-Zahire-fi-Mulûki-Mısır-ve'l-Kahire*, C. 16, Araştıran: Fehim ŞELTÛT, Cemaleddin el-ŞEYAL, Mısır Yazarlar Kurulu, Kahire 1970-1972.

3. Araştırma Eserler:

ACUN, Fatma, “Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 1, İstanbul 1999, ss.315-328.

BAHAR, Hasan, “Osmanlı Tahrir Defterleri Çalışmalarındaki Gelişmeler Üzerine Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 16, S.16, Üsküdar 1996, ss. 61-66.

BARCAN, Ömer L., “İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 7, S. 4, İstanbul 1911, ss.906- 942.

BARCAN, Ömer Lütfi, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, Birinci Cilt; Kanunlar, İstanbul 1943.

BARNES, John R., *An Introduction to Religious Foundation in the Ottoman Empire*, Second Impression, Brill, The Netherlands 1987.

BEDRAN, Abdulkadir, “Münedemet'ül-Atlâl-ve-Müsâmeret'ül-Hayâl”, *İslami Yayın ve Basım Bürosu Yayınları*, Şam H. 1379.

BEYYAT, Fazıl, *el-Biladu'l-Arabiye fi el-Vesâik'ul-Osmaniye en-Nisfu'l-Evvel min el-Karn 10 H. / 16 M.*, C. 1, Merkez'ül-Abhâş Lit-Tarih vel-Finûn, İstanbul 2011.

BOSTAN, İdris, “Aclûn”, *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, ss.326-327.

ÇAKAR, Enver, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı”, *FÜSBD*, C. XIII/1, Elazığ 2003, ss. 352-374.

ÇİÇEK, Kemal “Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyasında Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, 1995, ss. 51-89.

ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlı Tahrir Defterlerin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Yöntem Arayışları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 97, 1995, ss. 41-66.

DIETER, Wolf, KAMAL, Hütteroth Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century*, Erlangen 1977.

EL-BAHÎT, *Defter Mufassal Liva-i Aclun, Tabu Tahrir Defteri 185* (Çalışma, İnceleme ve Çeviri), Ürdün Üniversitesi yayınları, Amman 1989.

EL-BAHÎT, Muhammed A., Hamoud, *Novan Raja, Defter Mufassal Liva-i Aclun, Tabu Defteri 970* (Çalışma, inceleme ve çeviri), Baskı 1, Ürdün Üniversitesi yayınları, Amman 1989.

EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri”, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, İstanbul 1996.

Erhan Afyoncu, “Türkiye’de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 1, S. 1, 2003, ss.267-286.

- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “Nâhiye”, *DİA*, C. 9, s.36-37.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, ss.331-348.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. “Vakıf”, *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, ss.475-479.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Derbend” *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, ss.162-164.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK., Ankara 2014.
- HİNİZ, Walther, SEVİM, Acar, “İslam’da Ölçü Sistemleri”, çev. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, S. 5, İstanbul 1990, ss. 5-85.
- İNALCIK, Halil, QUATAERT, Donald, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300 – 1600, çev. Halil Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C. I, İstanbul 2000.
- İpşirli, Mehmet ve et-Temîmî, Muhammed Davud, *Evkâfu’l-Müslimîn fî-Filistîn fî-Elviyyeti Gazze, el-Kudsi Şerif, Safed, Nablus, Aclûn Hasbe’d-Defter Rakam 522 min-Defâtiri’t-Tahrîri’l-Osmanîyyeti’lMüdevvereti fî’l-Karni’l-âşiri’l-Hicrî*, Merkezü’l-İbhâse li’t-Tarihî ve’l-Funûnu ve’s-Sakâfetü’lİslamiyyete bi-İstanbul, 1402-1982.
- KASKAS, Hela, *Mesacid-ü Dımaşk fil-Asru’l-Osmani*, Dar Neynava lil-Neşir vet-Tevzii, Dımaşk 2019.
- KAZICI, Ziya, *İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.
- KOZAK, İbrahim Erol, *Bir Sosyal Siyaset Meselesi Olarak Vakıf*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya 1994.
- MAALOUF, Amin, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- MİNNİS, Denise, BADER, Yousef, “A Comparative Analysis Of Belvoir (Kawkab Al-Hawa) And Qal’at Al-Rabad (Aclûn Castle)”, *Annual Of The Department Of Anti Quities Of Jordan*, XXXII, Amman 1988, ss.255-264.
- MUNDY, Martha, *Modern Devlet’e Giden Yolda Mülk Siyaseti: Osmanlı Suriyesi’nde Hukuk Yönetim ve Üretim*, çev. Süleyman Kızıl Toprak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.
- MUNTASIR, İbrahim A., *El-Mu’cem’ul-Vasît*, Arapça Dil Akademisi, Eş-Şurûk Uluslararası Kütüphanesi, C. 1, 2004.
- MUSLU, Cihan Yüksel, *Osmanlılar ve Memluklar İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.
- ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 22, 1991, ss.429-439.
- ÖZ, Mehmet, “Tahrir”, *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, ss.425-429.
- PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yaunları, İstanbul 1999.
- RAYMOND, André, *Grandes Villes Arabes À l’époque Ottomane*, Paris: Sindbad 1985.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Akçe”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, ss. 224-227.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, *Türkiye İktisat Tarihi*, Mentesh Kitabevi, İstanbul 1989, s.27-28.
- SALİBİ, Kamal. *The Modern History of Jordan*. I. B. Tauris 1998.
- SARINAY, Yusuf ve diğerleri, *397 Numaralı (Haleb Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (943 / 1536)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, OAB, Ankara 2010.
- SARINAY, Yusuf ve diğerleri, *401 Numaralı Şam Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (942 / 1535)* C. I Defter-i Hâkânî Dizisi: XVII, Kanlık devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 118 Defter-i Hâkânî Dizisi, Ankara 2011.
- SÖZLÜ, Halil, *Ürdün – Aclûn’daki Mimari Eserler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi) Van 2009.
- ŞAHİN, İlhan, “Nahiye”, *DİA*, C.32, İstanbul 2006, ss.306-308.
- ŞAHİN, Reyhan, “Zürri Vakıfların İdaresinde Yaşanan Sorunlar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 43, 2016, ss.313-323.
- ŞEKER, Mehmet, “Ortaçağ’da Şam Diyarının Stratejik Bir Kalesi: Aclûn Kalesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 4, 2019, ss.3799-3807.
- TAHİR, Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, TC. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) Yayın No. 26, Ankara 2017.
- TAŞKIN, Ünal “269 Numaralı İcmal Defterine Göre Aclûn”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.7, Aralık 2011, ss.251-257.
- TAŞKIN, Ünal, “XVI. Yüzyılda Aclûn Şehri ve Kasabalarının Nüfusu”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7, Ankara Turkey Summer 2013, ss.645-654.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalı, YLT, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2005.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı İdaresinde Safed (1516-1600)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Elazığ 2010.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÛLKLER

TEKTAŞ, Nazım, “Yavuz Sultan Selim”, Çadırdan Saraya, Saraydan Sürgüne Osmanlı, *Yeni Şafak Gazetesi Kültür yayınları*, İstanbul 2007.

YÂZÎCÎ, Tâlib, “Emeviyye Camii”, *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 109-111.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları yada Türk Hayrât Sistemi”, *Yeni Türkiye Yayınları*, C. 5, Ankara 1995, ss.17-33.

YÖRÛK, Doğan, “The Economic Structure of The Sudiremi Nahiye in The 16th Century”, *Conference New Trends in Ottoman Studies Papers CIEPO Symposium Rethymno*, Presented at the 20th, 27 June - 1 July 2012, Girit 2012, ss.309-327.

5. İnternette Çalışmalar

YOVİTCHİTCH, Cyril, *The Tower of Aybek in Ajlun Castle; an Example of The Spread of an Architectural Concept in Early 13th-Century Ayyubid Fortification*, History of Warfare, Boston 2006.

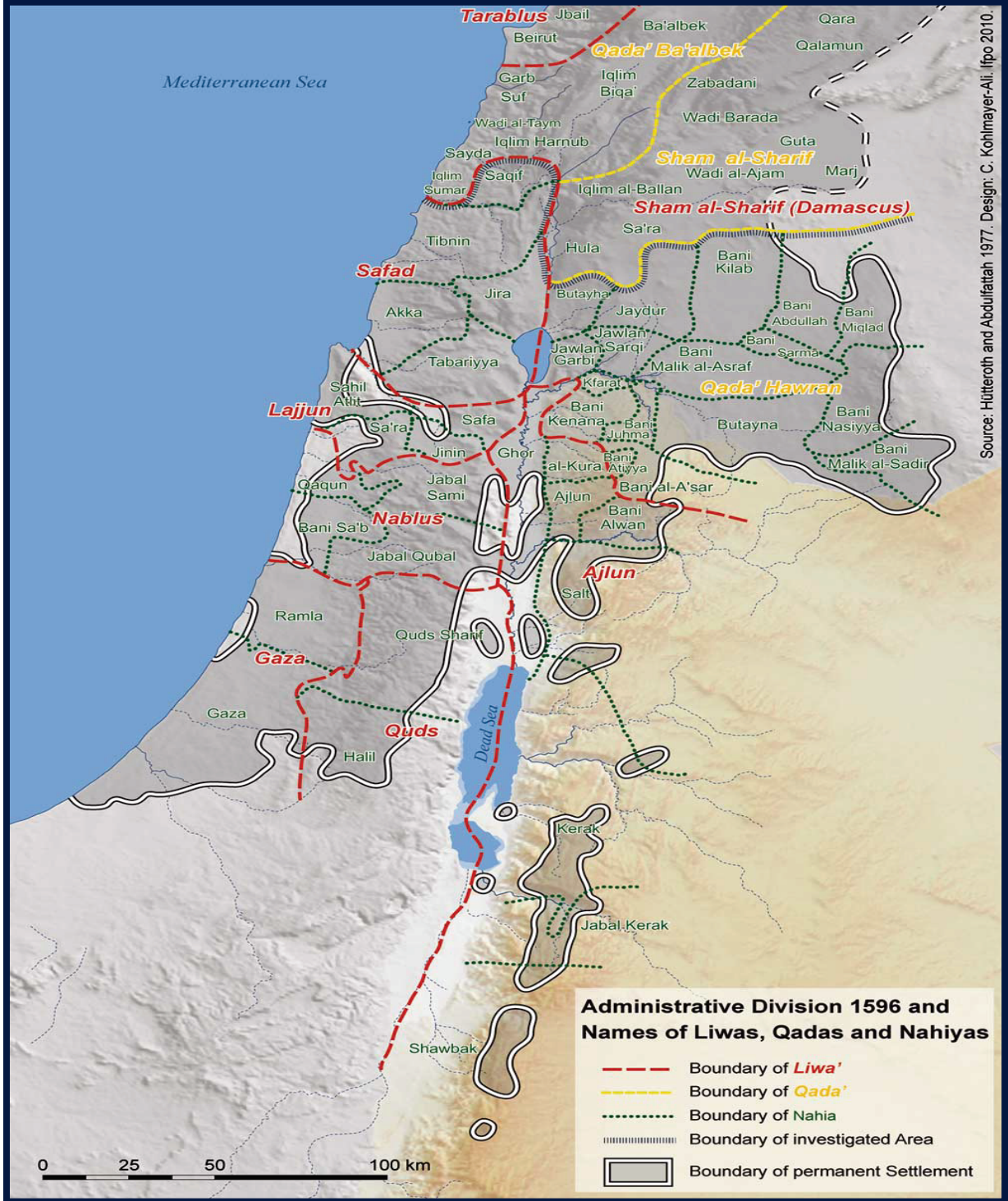
Aclûn, <https://moh.gov.jo/ar/ajlounhd/SubSitePages>, (Erişim Tarihi: 20.02.2023).

JURJ, Saba, *Ruks bin zayid Aleazizi: Safahat Min Et-Tarih El'ürdüni min-Heyât'ül-Bidâye: Madaba ve-Davâhiha*, Amman, Ürdün 1961: <https://www.ammonnews.net/index.php>. (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

Ürdün Kültür Bakanlığı, *Aclûn Medinet'üs-Sakafet'ül-Ürdüniye* 2013: <https://www.culture.gov.jo/AR/ListDetails/> Erişim Tarihi: 12.04.2023.

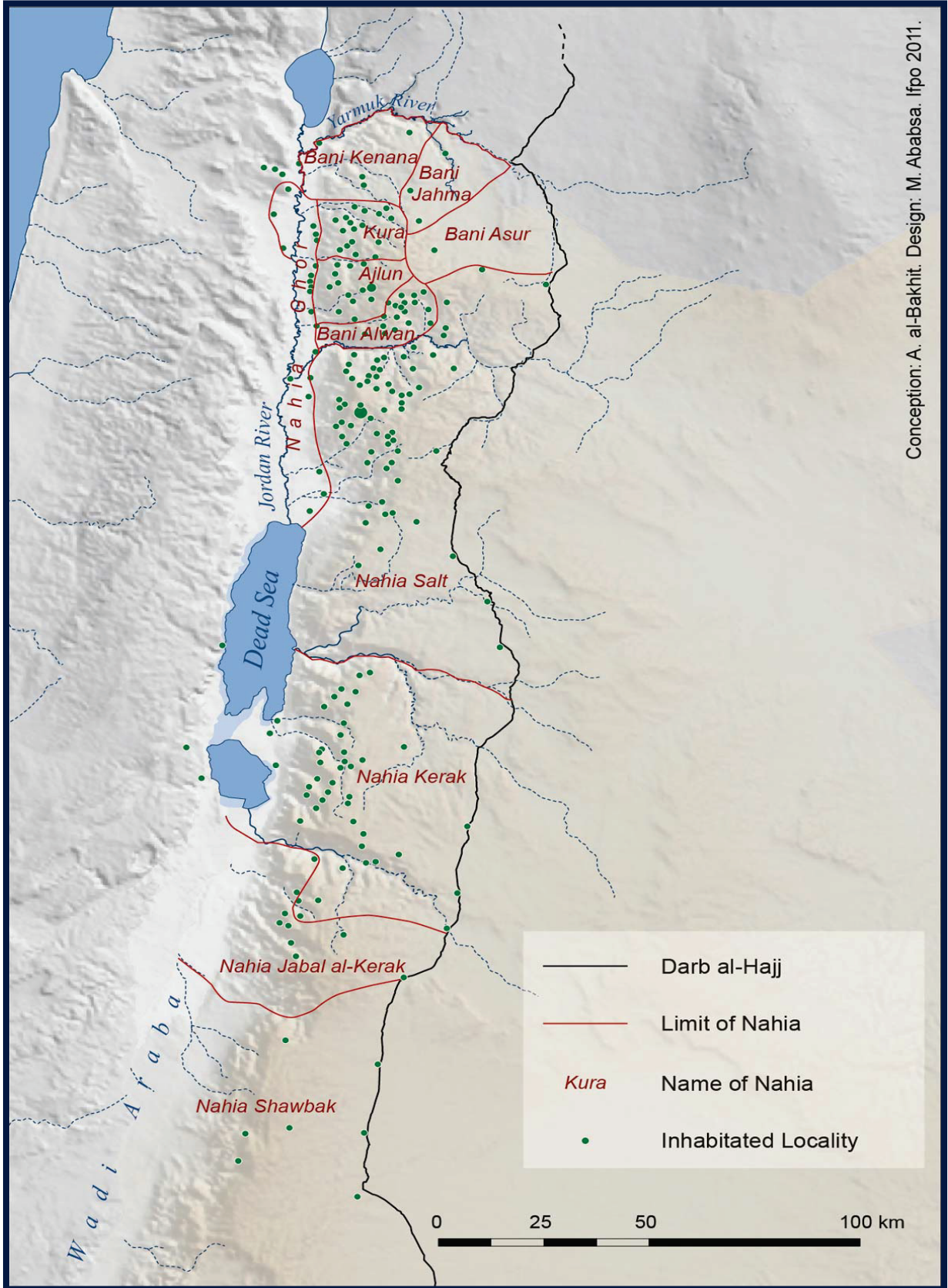

Ekler:

Harita 1: Topografyası ve nahiyeleri ile Aclûn Sancağı: Adnan El-Bahît , *Et-Taksimât'ul-İdâriyet'ül Osmaniye li-Livâ-i Aclûn Sene M.1596*, <https://books.openedition.org/ifpo/docannexe/image/7749/img-1.jpg>. (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Harita 2: Ürdün Nahiyeleri: Adnan El-Bahît, *Et-Taksimât'ul-İdâriyet'ül Osmaniye li-Livâ-i Aclûn Sene M. 1596*, <https://books.openedition.org/ifpo/docannexe/image/7749/img-1.jpg>. (Erişim Tarihi: 05.03.2023).

Harita 3: Topografyası ve nahiyeleri ile Aclûn kazası. Mundy, *age*, s. 96.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Harita 4: Günümüzdeki Aclün bölgesinin köyleri. Bkz. Mundy, *age*, s. 97.

مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲

صاحب کلاس: اسماء العزیزه لاری
مدرس: محمد علی بنی ایسا
مدرس: محمد علی بنی ایسا
مدرس: محمد علی بنی ایسا
مدرس: محمد علی بنی ایسا

مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲

مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲

Belge 1: TD 266, s. 113; TD 185, s. 60.

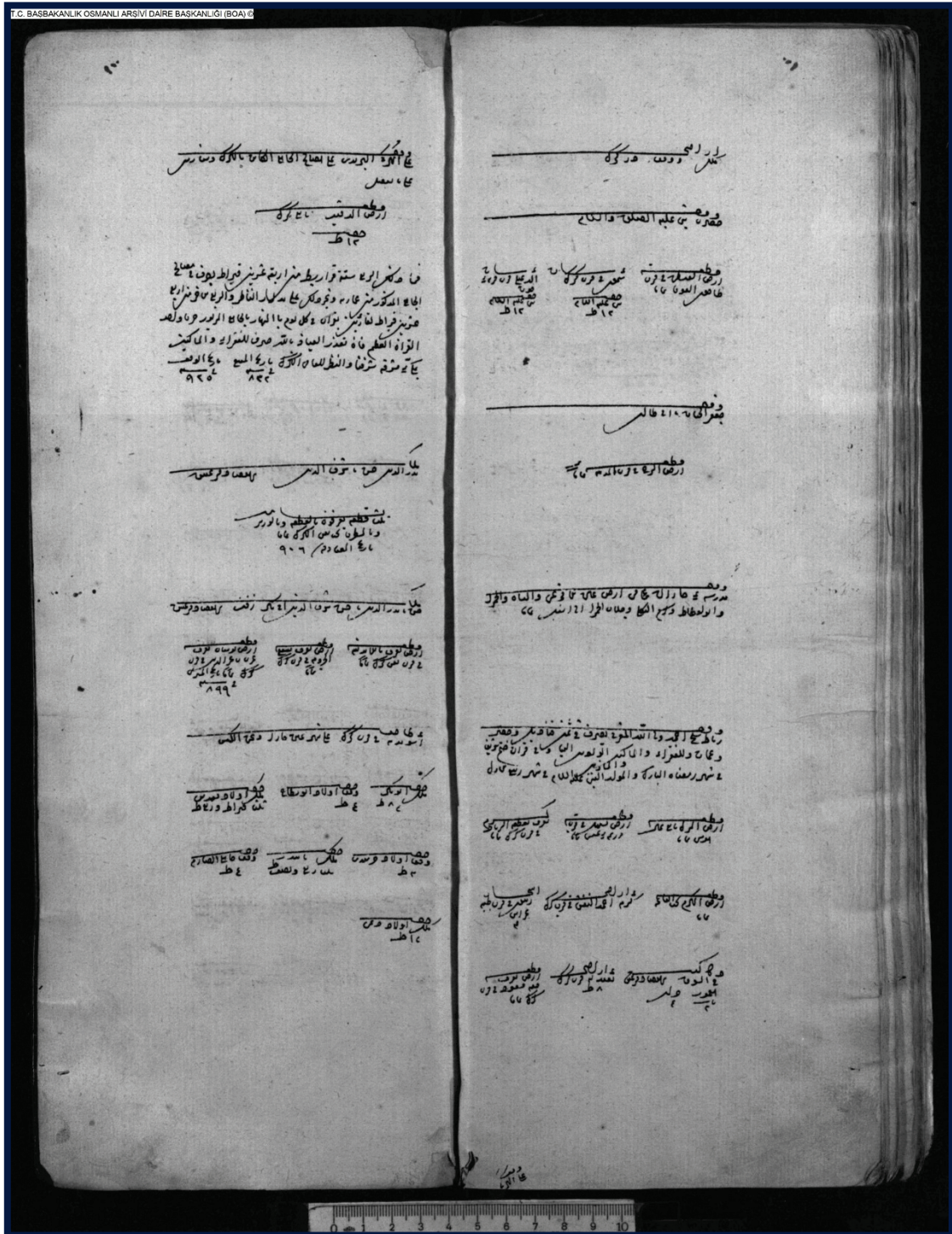
و بعد از آن که در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲

Belge 2: TD 266, s. 187; TD 185, s. 99.

و بعد از آن که در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲
مجلس تدریس در کلاس اسماء العزیزه لاری در روز دوشنبه ۱۳۰۲

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Belge 3: TD 266, s. 187; TD 185, s. 98-99.

Belge 4: Kerek nahiyesindeki vakıf kayıtlarından bir örnek. Bkz. TD 185, s. 98-100. Bkz. TD 185, s. 98-100.

176

169

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

تجدید

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

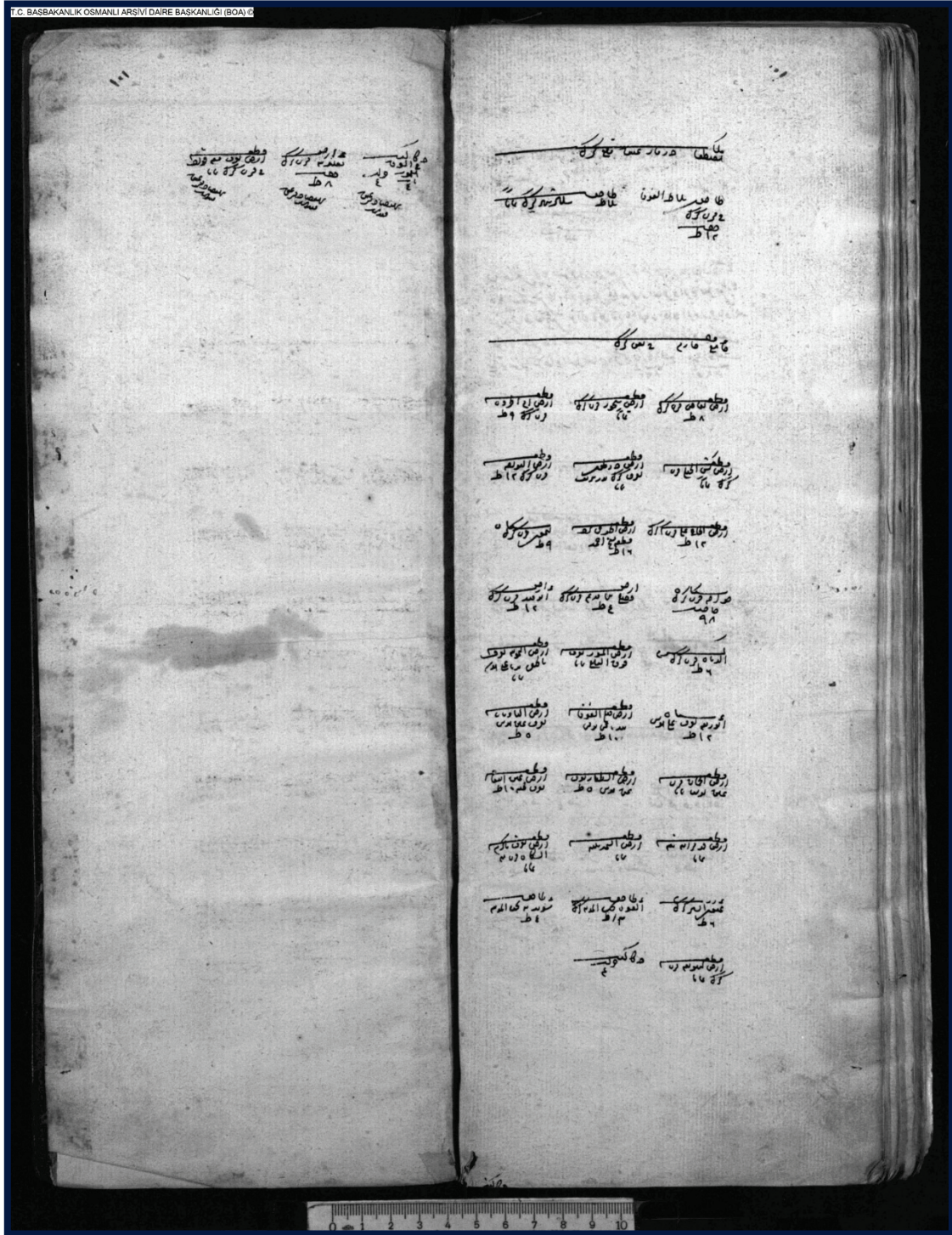
مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

مجلسه در ماه جمادی الثانی
مجلسه در ماه جمادی الثانی

T.T - 0266

Belge 5: Kerek nahiyesindeki vakıf kayıtlarından bir örnek. Bkz. TD 266, s. 169.

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÜN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER

Belge 6: Kerek nahiyesindeki Mülk kayıtlarından bir örnek. Bkz. TD 185, s. 100-101.

Makale Bilgileri:**Etik Kurul Kararı:***Etik Kurul Kararından muaftır.***Katılımcı Rızası:***Katılımcı yoktur.***Mali Destek:***Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.***Çıkar Çatışması:***Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.***Telif Hakları:***Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.***Article Information:****Ethics Committee Approval:***It is exempt from the Ethics Committee Approval***Informed Consent:***No participants.***Financial Support:***The study received no financial support from any institution or project.***Conflict of Interest:***No conflict of interest.***Copyrights:***The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.*

XVI. YÜZYILDA TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE ACLÛN SANCAĞI'NDA VAKIFLAR VE MÜLKLER